

A historical black and white photograph of a street in Harderwijk. The main building is a three-story brick structure with a red-tiled roof and a prominent chimney. In the foreground, a decorative stone archway with a central figure on top spans across the street. Several men in dark uniforms and hats are standing on the cobblestone street near the archway. The text 'Het avontuur in Indië begon in Harderwijk' is overlaid in large white letters on the right side of the image.

Het avontuur in Indië begon in Harderwijk

Historisch Jaarboek 2025

**van Historische Vereniging Herderewich
waarin opgenomen de Kroniek Harderwijk 2025**

Inhoudsopgave

Inleiding	4
De Fuselier	6
Het avontuur in Indië begon in Harderwijk	
Nederland in de 19 ^{de} eeuw	7
De situatie in Harderwijk	8
Waarom Harderwijk?	9
Aanmelding voor de dienst in Nederlands-Indië	11
Arthur Rimbaud, de Franse dichter die Harderwijk aandeed	12
De Catharinakapel als bakkerij	14
Tabaksfabriek De Olifant	15
Infirmierie en militair hospitaal	16
Kosten en baten	17
Bestuurlijke tegenstellingen	18
Op weg naar de boot	20
De lange zeereis naar Indië	22
Eindelijk Batavia	24
Waar kwamen de soldaten uit Nederland terecht?	25
Cultuurstelsel	28
De fuselier in de Indische samenleving	29
Leven in de tangi	30
'Warm' ontvangst op de Molukken	32
Oorlogen	33
Multatuli	33
Belanda Hitam	34
De Afrikaan	36
Ziektes	37
Atjeh	37
Het einde van de prostitutie in Harderwijk	40
Vertrek uit Indië en pensioen	41
Het einde van het Werfdepot in Harderwijk	42
Sporen van het KNIL	44
Noten	45
Bibliografie	46
Kroniek van Harderwijk 2025	48

Dit is een jaaruitgave van Historische Vereniging Herderewich

Redactie: Ed van der Heijden, Anita Raaphorst, Jan Ruijne

Auteur: Theo Bakker

Eindredactie Jaarboek: John Wetzels

Vormgeving en drukwerk: Ton van der Gaag (www.gewoonton.nl)

Foto's: zie verantwoording in het boekje

ISSN-nummer: 0926 - 2385

Bij de voorpagina: Kazerne aan de Smeepoortstraat

Inleiding

Tussen 1814 en 1909 vormde Harderwijk het vertrekpunt voor duizenden soldaten die werden uitgezonden naar Nederlands-Indië, de kolonie waar Nederland al sinds 1600 actief was via de Verenigde Oost-Indische Compagnie (V.O.C). In 1814 begon een nieuw tijdperk toen Willem I als vorst werd ingehuldigd. Hij stond voor de uitdaging om Nederland na de Franse periode weer welvarend en rijk te maken. Een van de eerste maatregelen die hij nam was de exploitatie van de koloniën, het rijke Nederlands-Indië voorop.

Daarvoor was een leger nodig dat opgeroepen en gehuisvest moest worden. Een van de trouwe bondgenoten van de nieuwe koning, Johannes van den Bosch, kreeg daarom opdracht om een geschikte legerplaats te vinden en dat werd uiteindelijk Harderwijk.² Deze keuze had grote gevolgen voor het aanzien van Harderwijk: de kroegen en tapperijen schoten als paddenstoelen uit de grond, evenals pensions en bordelen. De aankomende kolonials moesten op enig moment inschepen voor hun lange reis naar Indië, waar ze in een andere wereld terecht kwamen. Hoe verging het hun onderweg? Waar kwamen ze daar terecht? Hoe waren hun kansen om te overleven en hoe kwamen ze terug, als ze al terugkwamen? Dat zijn vragen waar in dit boekje geprobeerd wordt een antwoord op te vinden.

In de 95 jaar dat het Koloniaal Werfdepot in Harderwijk functioneerde, vertrokken er zo'n 150.000 soldaten naar Indië. In 1909 sloot de oude kazerne haar poorten en werd de werving voor het KNIL, het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger, overgenomen door een kazerne in Nijmegen. De rust keerde terug in Harderwijk en de Vierde Divisie nam, tot opluchting van een groot deel van de bevolking, de plaats in

van het koloniale bataljon. Desalniettemin vormt deze periode, waarin Harderwijk berucht maar ook een beetje beroemd is geworden, een boeiend hoofdstuk in de lokale geschiedenis. Achterin dit jaarboek is de Kroniek van Harderwijk opgenomen. Daarin wordt een overzicht gegeven van de gebeurtenissen in 2025, gebaseerd op berichtgeving in de Harderwijker Courant, De Stentor en Harderwijker Zaken. De foto's in de Kroniek zonder bronvermelding zijn gemaakt door Anita Raaphorst. We hopen dat u dit Jaarboek en de Kroniek met interesse zult lezen.

Namens de redactie,
Anita Raaphorst

*De Fuselier*¹

Ik kwam naar Harderwijk om fuselier te worden
Op zoek naar avontuur en ook naar geld
hoewel mijn inborst vredelievend is en ik niet houd van geweld
Maar in Atjeh wachtten ons wilde horden

Wij strijden voor de Koning en het Vaderland
De rimboe is ons nieuwe strijdtoneel
hoe het daar zijn zal, daarvan weten we niet veel
wel dat wij zullen heersen met een harde hand

'Van Heutz' is onze leidsman, onze God
de blanke sabel is ons eerlijk wapen
Des Konings wil is voor ons allen een gebod

Wij zijn soldaten, voor het KNIL geschapen
met onze inzet zal niet worden gespot
Zolang wij strijden zal de vijand nimmer slapen!

ThB

Voorgedragen op 21 juni 2014
ter gelegenheid van het 200-jarige bestaan
van het Koloniaal Werfdepot in Harderwijk

Fuselier met bepakking
Bron: *Weerzien uit Indië*, uitgeverij Waanders, nr. 12

Het avontuur in Indië begon in Harderwijk

Nederland in de 19de eeuw

De situatie in het Nederland van 1814 zag er niet erg rooskleurig uit. De tijd van de Bataafse Republiek en de bezetting door de Fransen hadden diepe sporen achtergelaten. De Fransen hadden Nederland geheel geplunderd en leeggeroofd. De Engelsen hadden van de oorlog gebruik gemaakt om Nederlands bezit overzee over te nemen. De koloniën in de Oost, aan de Kaap en de kust van Afrika waren in Engelse handen gekomen en grote bedrijven als de West-Indische Compagnie en de Verenigde Oost-Indische Compagnie bestonden niet meer. De Engelsen hadden alle handelsposten en de meeste handel overgenomen. Uiteindelijk kreeg Nederland bij het Congres van Wenen de meeste gebieden echter weer in bezit.

Honderden Nederlandse jongens en mannen waren door de Fransen gerosend om deel te nemen aan het onoverwinnelijke leger van Napoleon. Zij waren door Europa en Rusland getrokken richting Moskou om tenslotte te verdrinken in de Berezina of te sneuvelen op de slagvelden van o.a. Waterloo. Overlevenden kwamen gehavend en invalide thuis. Werk was er niet, de nijverheid was ontmanteld en grote groepen kinderen en jongeren zwierden bedelend door de straten, waar ze een gevaar vormden voor de gevestigde orde. Voor zeker de helft van de bevolking was het een harde strijd om het dagelijks bestaan. Arbeid was er vooral in de landbouw en in Drenthe en Friesland was er veel seizoensarbeid; in delen van Brabant werd ook turf gewonnen al waren de omstandigheden waaronder dat gebeurde middeleeuws. Honger was, voor grote groepen mensen, een dagelijkse realiteit.

Nederland, onder leiding van de nieuwe koning, had er dan ook veel belang bij om de vroegere situatie rond de koloniën te herstellen. Door een herstelde handel zouden de koloniën weer geld opleveren voor de Nederlandse staatskas. Het nieuwe Nederland bestond in de nieuwe staatsvorm uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden (het huidige België). Het Congres van

Wenen (1814-1815) had de Nederlanden verenigd tot een grotere, sterkere en mogelijk meer levensvatbare staat. Maar de eeuwenlange scheiding tussen Noord en Zuid, de verschillende talen die er werden gesproken en de verschillende religies die werden beleden, maakten dat nog niet zo eenvoudig. Ook het ontbreken van een efficiënt en goed opgezet leger speelde een rol, in veel plaatsen vormden de oude schutterijen het enige gezag. Van een centraal georganiseerd gezag was nauwelijks sprake.

De situatie in Harderwijk

Ook in Harderwijk, aan de kust van de Zuiderzee, was de situatie verre van rooskleurig en was armoe troef. Na de Hanzetijd luidden de stadsbrand van 1503 en de pestepidemie van 1506 mindere tijden in. Ook de verzanding van de kust voor Harderwijk deed geen goed aan de welvaart van de stad. Gelukkig had Harderwijk nog zijn universiteit die in 1648 was opgericht. De Gelderse Universiteit was dan weliswaar klein, maar het betekende in elk geval dat studenten en hoogleraren de weg naar de stad wisten te vinden. Ook de Gelderse Munt, waar gewestelijke munten werden geslagen, gaf de stad nog enig cachet. De koning van Holland, Lodewijk Napoleon, had echter met één pennenstreek in 1806 het voortbestaan van deze instelling doorkruist. De universiteit

Academiestraat, geschilderd door Cornelis Springer, Harderwijk in oude prenten, 1974

werd in 1811 door Napoleon zelf opgeheven. Zo bleef een verarmde stad met wat kleine boeren, enkele beurtschippers en een kleine vissersvloot achter. Industrie was er nauwelijks.

De kroniek van Harderwijk³ geeft een opsomming van de bedrijven in die tijd: *“In de stad bevinden zich één jeneverstokerij, twee looierijen, een aantal bokkinghangen, één brouwerij, grutterij en enkele weefgetouwen en ververijen. De looierijen gaan zeer achteruit. Het grootste deel van de bevolking verdient iets in zeevaart en vischhandel, slechts een klein gedeelte leeft van de landbouw. De vissersvloot heeft een minimale omvang”*.

Johan Cornelis François de Vries, vanaf 1814 burgemeester van Harderwijk, lobbyde bij het Ministerie van Oorlog voor de vestiging van de nieuwe trainingsbasis voor koloniale troepen in de stad. Dat zou de stad een economische impuls kunnen geven die nodig was. In Den Haag was men naarstig op zoek naar een plaats waar de troepen, die bestemd waren voor de herovering van Nederlands-Indië, zich zouden kunnen verzamelen. Door uit het Congres van Wenen voortkomende afspraken met Engeland had Nederland namelijk een deel van zijn Oost-Indische bezittingen terug gekregen. Dit was vastgelegd in het Verdrag van Londen: Nederland kreeg opnieuw het beheer over de kolonie Oost-Indië, terwijl ook een aantal gebieden onder Engels gezag bleef. In de West bleven Suriname en de Antillen onder Nederlands bestuur.

In eerste instantie werd gedacht aan Texel, maar omdat daar dan een hele nieuwe kazerne gebouwd moest worden bleek dat onhaalbaar. Het oog viel op een leegstaand gebouw in Harderwijk: de Gelderse Munt. Kolonel Cochius, kapitein van de genietroepen, kwam het gebouw in 1814 nog voor de kerst inspecteren en tijdens de kerstdagen schreef hij zijn rapport. Zijn bevindingen waren positief. Op 30 december 1814 werd het volgende besluit genomen: *“De stad Harderwijk zal zijn de plaats alwaar het depot voor de coloniale troupes zal worden gehuisvest”*. Harderwijk kreeg zijn bataljon!

Waarom Harderwijk?

Koning Willem I, belast met de organisatie van de overheid, riep twee commissies in het leven die het voorbereidende werk moesten doen om een leger op te richten⁴. Commissie nr. 203 en commissie nr. 204 bogen zich over

de bezetting van de koloniën in de Oost en de West. Voor deze gebieden zouden min of meer zelfstandige legers worden opgericht. Kolonel Johannes van den Bosch werd benoemd tot lid van commissie nr. 203 die zich zou buigen over de Oost.⁵ Hij had daar al de nodige ervaring opgedaan omdat hij van 1799 tot 1810 in Indië gelegerd was geweest. Dat was toen nog onder bestuur van de Fransen. Vanuit de verschillende onderzochte mogelijkheden bleek Harderwijk als vestigingsplaats voor het Depot Bataillon van de Troupes no. 33 de meest aangewezen plaats.

Dit had Harderwijk te danken aan haar gunstige ligging, de nabijheid van velden en bossen waar geoefend kon worden, het gezonde klimaat aan de zee en het gesloten karakter van de stad. Er was immers een stadsmuur met een aantal poorten die goed bewaakt konden worden. Het stadsbestuur haalde opgelucht adem.....de stad was gered van de armoede en eeuwige vergetelheid. Er moest natuurlijk wel het nodige verbouwd worden in het leegstaande gebouw maar in de loop van de 1815 arriveerden, na het kader van officieren en onderofficieren, de eerste honderden rekruten. Van den Bosch legde de lat hoog! Hij wilde niet zoals in de tijd van de V.O.C-werving geboefte en gespuis, maar hij wilde soldaten "regt van lijf en leden" die over een goede gezondheid en mentaliteit beschikten. Ze zouden met 'versche groenten en vleesch' gevoed moeten worden; het depot zou goed ingericht moeten worden en de mannen allen goed gekleed en gevoed. Ook voor de overtocht naar Indië golden dergelijke verwachtingen. De manschappen moesten voldoende ruimte hebben en ook daar met goede spijzen gevoed worden. Een dagelijkse portie wijn of bier zou aan boord verstrekt moeten worden. In de Indische archipel wilde Van den Bosch een goede gezondheidszorg voor de manschappen en de oprichting van ziekenhuizen. Min of meer revolutionair was de oprichting van een pensioenfonds voor de rekruten, zodat ze gedurende hun dienstdaag iets zouden opbouwen en niet in armoede zouden vervallen na hun terugkeer. Hoe ambitieus het ook allemaal klinkt en hoe weinig er ook van terecht kwam, het tekent wel het ambitieniveau van de kolonel die zich een aantal jaren later met evenveel enthousiasme op de Koloniën van Weldadigheid zou storten met als doel de armoede uit Nederland uit te bannen en de noodlijdende bevolking te verheffen tot eerbare burgers. Met Johannes van den Bosch had Willem I een uitstekende ambassadeur voor zijn ambities in de Oost. In 1822 werd de naam van het depot 'Algemeen Depot', terwijl in 1844 de naam veranderde in 'Koloniaal Werfdepot'.

Aanmelding voor de dienst in Nederlands-Indië

De criteria om dienst te nemen in het leger voor Nederlands-Indië waren niet erg hoog. Rekruten moesten ten minste 19 jaar en maximaal 40 jaar oud zijn voor indiensttreding. Was een rekrute jonger dan 19 jaar dan moest een schriftelijk bewijs van de vader of de voogd worden overlegd. Gehuwden werden niet toegelaten, tenzij ze een schriftelijk verklaring van de wettige echtgenote konden tonen. De minimale lengte van de rekrute werd gesteld op 162 cm. Daarnaast moest de kandidaat een geboortebewijs en een bewijs van goed gedrag kunnen overleggen, afgegeven door het hoofd van de gemeente waar hij woonachtig was, meestal de burgemeester.⁶ Dit laatste document is vergelijkbaar met de VOG-verklaring van tegenwoordig. Rekruten met militaire ervaring, of leden van de voormalige schutterijen, waren natuurlijk erg welkom, hoewel deserteurs werden geweerd. Later, toen het aantal aanmeldingen terugliep, werd men minder selectief en werden ook deserteurs en militairen afkomstig uit strafcompagnies welkom geheten in de nieuwe krijgsmacht.

"Het schuim van vreemde legers zal weldra dat onzer koloniën uitmaken en deze belangrijke bezittingen aan dat uitschot gewaagd worden", klaagde

gouverneur-generaal Van der Capellen aan de minister van Koloniën in een brief die hij in 1919 stuurde. Vrijwilligers uit de bedelaarsoorden Ommerschans en Veenhuizen werden geweerd, al probeerde Johannes van den Bosch er later wel een aantal onder te brengen. Hij zag blijkbaar snel in dat deze mensen op geen enkele manier aan de criteria konden voldoen.

Rekruten moesten over een goede geestelijke en lichamelijke gezondheid beschikken omdat de dienst in Nederlands-Indië onder zware omstandigheden moest worden uitgevoerd. Niet iedereen was daartegen bestand.

Wervingsposter KNIL Bron: Weerzien uit Indië, uitgeverij Waanders, nr. 12

In bijna alle vestingsteden in Nederland kon men zich aanmelden voor het Indische leger, maar ook in Duitsland en de Zuidelijke Nederlanden. De werving kwam maar langzaam op stoom. Nederlandse vrijwilligers, recht van lijf en leden, zoals Johannes van den Bosch het graag had gezien, kwamen niet direct in grote drommen opdruiven. Wel was er in de begintijd een enorme toeloop van Fransen die een nieuwe werkkring zochten, na hun diensttijd in de legers van Napoleon. Ze kwamen graag op het depot in Harderwijk af, vanwege het handgeld van 20 gulden dat hun in het vooruitzicht was gesteld en hun nieuwe bestemming: krijgsvanturen beleven met het nieuwe overzeese leger van Nederland.

Ze waren gehard in de strijd, maar moeilijk plooibaar en lastig in de omgang. "Zo snel mogelijk naar Indië verschepen", was het devies. Gelukkig hadden ze maar een korte opleidingstijd nodig; marcheren en andere militaire vaardigheden hadden ze al onder de knie. Ook Duitsers, Zwitsers en Oostenrijkers meldden zich aan.

Personen die een rekrut aanbrachten voor de dienst ontvingen daarvoor een premie van 10 gulden⁷, zodat elke loslopende reiziger slachtoffer kon worden van een premiejager of kon worden 'gesjanghaaid', dat wil zeggen: dronken gevoerd om onder druk vrijwillig te tekenen voor het leger. "Levensgevaarlijk" noemden sommigen de reis naar Harderwijk daarom. Voor je het wist zat je op het schip naar Batavia. In hoeverre deze verhalen ook werkelijkheid waren, is de vraag. Voor wervingsagenten was het zaak om zoveel mogelijk rekruten te werven en sommigen maakten er werk van om ze daarna te helpen om te deserteren. Als ze daarna weer konden worden aangegeven als deserteur leverde dat opnieuw geld op. Voor sommigen werd het Werfdepot in Harderwijk daarom een belangrijke bron van inkomsten.

Arthur Rimbaud, de Franse dichter die Harderwijk aandeed

Eén van de bekendste rekruten van het Koloniale Werfdepot was de Franse dichter Jean Nicolaas Arthur Rimbaud. Hij werd op 20 oktober 1854 geboren in het Franse Charleville als zoon van een kapitein in het Franse leger en een zeer strenge, overheersende moeder. Hij schreef op zeer jonge leeftijd al gedichten. Na een verblijf in Parijs, was hij van 18 mei tot 10 juni 1876 in Harderwijk, waar hij zijn handgeld verbraste en met De Prins van Oranje

naar Batavia vertrok, waar hij in augustus 1877 kort na aankomst deserterde. Hij verliet de kolonie en kwam uiteindelijk in Afrika terecht, waar hij handelaar werd. Toen hij ziek werd, ging hij terug naar Frankrijk, waar hij in 1891 overleed.

Rimbaud heeft na zijn 20ste levensjaar geen poëzie meer geschreven en ook als militair in Harderwijk heeft hij weinig indruk gemaakt. Hij stond bekend als een vagebond die dronkzuchtig en onbetrouwbaar was. Toen in 2008 door de literaire vereniging Apollo een Rimbaudfestival in Harderwijk werd georganiseerd, ontplofte de gemeenschap van oud-militairen in de stad bijna, omdat ze het geen pas vonden om een festival te houden voor een deserteur met een bedenkelijke reputatie, die bovendien korter dan een maand in de stad was geweest. Zijn bekende gedicht 'Mijn Bohème' is ingegraveerd in een tegel in de grond van het voormalige Werfdepot. In de poëzieroute in Harderwijk is het gedicht 'Mijn Bohème' van Rimbaud opgenomen.⁸

*"Mijn Bohème
Ik ging op weg.
mijn vuisten in versleten zakken;
Mijn overjas was ook alleen nog een idee;
O Muze,
Ik liep onder de hemel met je mee;
en maar als je vazal
naar grote liefdes snakken!"*

Arthur Rimbaud Bron: Weerzien uit Indië, uitgeverij Waanders, nr. 12

De Catharinakapel als bakkerij

In Harderwijk was inmiddels het gebouw aan de Smeepoortstraat gereed-gekomen als een volwaardige kazerne, waar rond de 1.000 manschappen gehuisvest konden worden. De hoge muren om de kazerne deden goede diensten en de poort werd door gewapende wachtposten bewaakt. Het kader, officieren en onderofficieren, woonde voornamelijk in het stadje zelf en aankomende rekruten vonden soms huisvesting in logementen en pensions. De inwoners van Harderwijk zagen kans om wat te verdienen aan deze nieuwe bewoners en verhuurden kamers en zolders.

Al snel bleek dat het nieuwe Werfdepot, ondanks zijn riante afmetingen, geen ruimte genoeg had om alle voorraden, manschappen en attributen te bergen. De legerleiding liet zijn oog vallen op een ander monumentaal gebouw in de binnenstad: de Catharinakapel die dateerde uit het jaar 1502. Rond 1820 was er een spinschool in de kerk gevestigd, maar na de ingebruikneming van het Koloniale Werfdepot werd de kerk door de militaire autoriteiten gevorderd voor opslag van militaire goederen. In 1867 werd er een bakkerij in geopend, om brood te bakken voor de soldaten van de kazerne in de Smeepoortstraat. Op de zolder was de meelzolder gehuisvest, terwijl ook nog ruimte werd gevonden voor een geweermakerij en een woning voor de geweermaker. Uiteraard werd het binnenwerk, voor zover dat al niet gebeurd was, aangepast en werd er flink gesloopt voor de nieuwe functies die het ging krijgen.⁹

Catharinakapel, geschilderd door Adriaan Eversen, Harderwijk in oude prenten, 1974

Ook middenstanders verdienden goed aan het Werfdepot, getuige dit verhaal van tabaksfabriek De Olifant, opgericht door Hendrik Goossens

Tabaksfabriek De Olifant

In 1824 begint Hendrik Goossens in de Kleine Marktstraat een tabakswinkel. Harderwijk telt op dat moment rond de 5.500 inwoners, maar de tabakswinkel floreert omdat ook veel tabak verkocht wordt aan vissers die niet uit Harderwijk afkomstig zijn. In 1834 wordt er een groter pand aangekocht in de Wolleweverstraat en in 1866 is er nogmaals een verhuizing naar de Luttekepoortstraat. Goossens is dan inmiddels ook gestart met een koffiehandel. Hendrik Goossens, die in 1886 wordt opgevolgd door zijn zoon Berend, verkoopt veel tabak aan de militairen. Elke soldaat die inscheept voor de lange tocht per zeilschip naar Indië ontvangt 5 pond rooktabak en 4 pond pruimtabak. Zo verkoopt hij jaarlijks zo'n 20.000 pond rooktabak en 16.000 pond pruimtabak tegen een prijs van 60 en 40 cent per pond. Als het Suezkanaal in 1870 wordt geopend, wordt de reis een stuk korter en wordt het rantsoen tabak verlaagd naar respectievelijk 3 en 2 pond. Het verlies voor de tabakszaak wordt opgevangen doordat de zaak ook als groothandel gaat functioneren.

De tabakswinkel wordt een tabaksfabriek en er wordt een koffiebranderij aan toegevoegd. Als er sprake is van het vertrek van het Koloniaal Werfdepot naar Nijmegen pleit Berend Goossens, als voorzitter van het 'comité Steunt Elkander', voor behoud van het depot in Harderwijk, want hij verliest er een goede klant door. Blijkbaar zijn later ook de soldaten van de 4de Divisie, die in Harderwijk gelegerd worden, stevige rokers, want het blijft toch goed gaan met het bedrijf. Na het overlijden van Berend én zijn zoon, wordt de zaak in 1953 verkocht aan de firma Fransen in Kampen en gaat over in tabaksfabriek De Olifant, één van de vele tabaksfabrieken in die stad. In Kampen bestaat de Olifant, een speciaalzaak voor tabak en sigaren, nog steeds.¹⁰

In Harderwijk wordt het historische pand van de tabaksfabriek in het Hortuspark in 2026 herontwikkeld tot 4 exclusieve woningen, waarbij het karakteristieke uiterlijk behouden blijft.

Infirmierie en militair hospitaal

Bij de vestiging van het Werfdepot was bedongen dat er een verpleeginrichting in de stad zou komen en deze infirmierie werd gehuisvest in een gedeelte van een oud Agnietenklooster, gelegen bij de huidige Kaatsbaan. Dit was echter een bouwval met weinig mogelijkheden tot isolatie in geval van uitbreken van een besmettelijke ziekte. Omdat de oude infirmierie niet voldeed maakte men plannen voor de bouw van een nieuw ziekenhuis, het militaire hospitaal dat op de plek kwam van het voormalige klooster. In 1883 werd hiervoor de eerste steen gelegd. Het nieuwe hospitaal,¹¹ met polikliniek, apotheek, quarantaineafdeling en maar liefst 114 bedden was een hele verbetering. Het was niet alleen bestemd voor soldaten van het Werfdepot, maar ook voor militairen die terugkeerden uit de Oost. Ook burgers mochten er in noodsituaties gebruik van maken. Patiënten met allerlei ver-

Militair hospitaal Bron: ansichtkaart

wondingen, tropische ziektes, oogziektes, schurft en tuberculose konden er behandeld worden, een enkele keer diende zich zelfs een patiënt met lepra aan. Patiënten met allerlei steekwonden door vechtpartijen tussen militairen onderling konden er terecht. Regelmatig kwamen er importziektes zoals

Aziatische buikloop voor, maar ook patiënten met psychiatrische ziektebeelden dienden zich aan. 'Delirium tremens', veroorzaakt door overmatig alcoholgebruik, kwam regelmatig voor.

De militaire keuringen werden in het hospitaal verricht, waarbij kan worden aangemerkt dat de keuringen werden aangepast aan de noodzaak aan militair personeel. Met andere woorden, als er veel personeel nodig was, bijvoorbeeld tijdens de Java-oorlog of tijdens de Atjeh-oorlog, dan was de keuring veel minder streng. In het hospitaal werkten Officieren van Gezondheid die hiervoor een vierjarige opleiding hadden gevolgd. Ziekenoppassers ondersteunden hen. Er werd hen uitdrukkelijk opgedragen dat ze patiënten met geduld en zachtheid moesten behandelen en hen zeker niet mochten mishandelen. Ook bewakingspersoneel om het medische personeel te beschermen was nodig, want de patiëntenpopulatie was niet altijd even vriendelijk en meegaand. Na het vertrek van het garnizoen in 1909 bleef het militaire hospitaal nog enige tijd open voor tbc-patiënten van de sanatoria Sonnevanc en Pius. Na de Eerste Wereldoorlog deed het nog een poosje dienst als interneringsdepot voor buitenlandse militairen tot het in 1926 definitief werd gesloten en slechts nog als magazijn dienst deed. In 1983 werd het militaire hospitaal afgebroken in verband met de bouw van nieuwe woningen.

Kosten en baten

Hoewel de komst van het Werfdepot voor Harderwijk als een soort geschenk uit de hemel kwam, gingen 'de kosten voor de baat' uit. En die kosten waren niet gering. In de eerste twee jaren van het depot moest het Muntgebouw tot kazerne worden verbouwd en uitgebreid, de infirmierie geschikt gemaakt voor gebruik en de magazijnen geschikt gemaakt worden voor opslag. Dat kostte de gemeente meer dan 60.000 gulden, die daarvoor diverse leningen moest aangaan. Ook de andere gebouwen die in gebruik werden genomen, zoals het voormalige pesthuis en de oude snijkamer van de voormalige universiteit, kostten geld. De gemeente troostte zich met de gedachte dat dit tijdelijk zou zijn en dat de kosten weer terugverdiend zouden worden door heffingen op brood, vlees en sterke drank. In 1820 verbeterde de financiële situatie van de gemeente, maar pas in 1863 was de gemeentelijke schuld, die in 1848 nog 84.000 gulden bedroeg, geheel afbetaald.

In tijden van hevige oorlogsvoering in Indië, zoals tijdens de Java-oorlog, de expedities op Borneo en Celebes en de Atjeh-oorlog op Sumatra, waren er veel mensen nodig aan het front. In Harderwijk was het dan druk en namen de stedelijke inkomsten fors toe. De rekruten gaven hun handgeld uit dat op den duur opliep tot wel 300 gulden.

Toen het tweede kabinet Thorbecke aankondigde dat de gemeentelijke accijnzen in 1865 zouden worden afgeschaft, sloeg het Harderwijker gemeentebestuur de schrik om het hart. Omdat Harderwijk grotendeels afhankelijk was van deze inkomsten kreeg het nog een aantal jaren uitstel, maar geleidelijk aan daalden de belastingen op sterke drank en werden tenslotte afgeschaft. De houding van de Harderwijkers ten opzichte van 'de koloniale' was dubbel. Zolang er goed aan hun verdiend kon worden, werden zij enigszins geaccepteerd. Waren ze eenmaal uitgeschud en platzak, dan mochten ze zo gauw als mogelijk vertrekken (en verrekken).¹²

Bestuurlijke tegenstellingen

Net zoals ook tegenwoordig belangrijke zaken onder verschillende ministeries vallen, was dit met de koloniale bemoeienis in de negentiende eeuw net zo het geval. De kazerne aan de Smeepoortstraat, de werving, training en selectie van soldaten, evenals het voorzien van kleding en voeding, waren de zaak van het Ministerie van Oorlog. Het transport van de fuseliers echter was het aandachtsgebied van het Ministerie van Koloniën, net als het beheer van het leger in Nederlands-Indië. Dit laatste ministerie had het voor het zeggen. De begroting en alle financiën van het leger vielen daarom onder het Ministerie van Koloniën. Deze opzet betekende een bron van conflicten, want bij alles wat het leger ondernam, moest geld gevraagd worden aan het Ministerie van Koloniën. Een extra complicatie was dat de verantwoordelijkheid voor het transport over zee en de staat van de vloot weer viel onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Marine. Johannes van den Bosch, werkzaam voor het Ministerie van Oorlog, was uitermate ongelukkig met deze opzet. Hij kon bogen op een lange ervaring in de Oost, omdat hij in de Franse tijd vanaf 1799 tot 1810 al in Indië gelegerd was geweest. Al snel raakte hij in conflict met ambtenaar Goldberg die voorschotten moest verstrekken en daarbij de strikte naleving van de voorschriften hanteerde. Deze Goldberg was hoger in rang dan Van den Bosch. Niet alleen op het gebied van hun zeer belangrijke opdracht, maar

ook op het persoonlijke vlak botsten de beide mannen hevig. Gelukkig voor Van den Bosch was dat hij in de gunst van de vorst Willem I bleef, wat zijn carrière uiteindelijk ten goede kwam.

Ook in Harderwijk kwamen de burgerlijke en militaire autoriteiten al snel met elkaar in conflict.¹³ De euforie over de komst van het Depot Bataillon van de Troupes no. 33 maakte snel plaats voor een zekere terughoudendheid, want de gearriveerde rekruten waren niet de meest voorbeeldige burgers. Aangetrokken door het handgeld, meldden mannen van diverse pluimage zich voor dienst in de koloniën. In het kielzog van deze rekruten kwamen ondernemers die het handgeld als het ware roken en er alles aan deden om het hun uit de zak te kloppen. Ook de Harderwijkers zelf lieten zich niet onbetuigd. Bij tientallen openden pensions en logementen hun deuren om onderdak te bieden aan hen die Harderwijk bezochten. Wie een pandje in de stad had, begon zonder veel moeite een koffiehuis of een tapperij. Het werd een bijzonder vrolijke boel in het rustige stadje, want ook muzikanten, kermisklanten en zigeuners kwamen in groten getale op het vertier af. Niet iedereen was daarvan gediend, maar zolang het geld opleverde werd het gedoogd door de meeste stedelingen. De autochtone vissers woonden aan de andere kant van de stad en bemoeiden zich er zo weinig mogelijk mee. Wel leverden de confrontaties tussen rekruten en stedelingen soms flinke irritaties en stevige vechtpartijen op, waar de plaatselijke politie nauwelijks tegen opgewassen was. Ook de rekruten onderling gingen regelmatig op de vuist. Onder de rekruten waren behalve Fransen ook Duitsers en Oostenrijkers. Oude vetes en nationale geschillen werden in de binnenstad met de vuist uitgevochten en dat leverde veel overlast op. Overigens werden de conflicten even later weer broederlijk weggedronken onder het vaandel van de nieuwe missie.

Ter verhoging van de feestvreugde vestigde zich ook een aantal bordelen in de nabijheid van de kazerne. Noch vanuit de landelijke politiek noch vanuit de lokale politiek bestond daar veel bezwaar tegen. De natuur moest toch haar gang kunnen gaan en bovendien werden hierdoor de plaatselijke jonge vrouwen beschermd tegen al te veel onzedelijkheid van de kazernebevolking. Naast 'de Gouwe Leeuw' op de Markt en de 'Ree van Batavia' vestigden zich overigens ook de nodige illegale prostituees in Harderwijk. Ze stonden niet of nauwelijks onder controle van een arts en waren daarom medeverantwoordelijk voor de enorme verspreiding van geslachtsziekten onder het legioen. Pas in 1829 nam de gemeenteraad een reglement aan

waaraan de publieke huizen zich hadden te houden en toen waren er al veel slachtoffers van zedeloosheid gevallen.

Zo ontwikkelde Harderwijk zich van een enigszins deftige universiteitsstad, waar professoren flaneerden en studenten uit verre landen kwamen om te promoveren, tot een bruisend en losbandig centrum, waar menige grote havenstad niet aan kon tippen. Het maakte Harderwijk beroemd, maar vooral ook berucht. De titel 'het afvoerputje van Europa' zou het bijna honderd jaar lang dragen, totdat de werving van het koloniale leger naar Nijmegen werd verplaatst en deze titel langzaam weer naar de vergetelheid werd verdrongen.

Op weg naar de boot

De reis naar Nederlands-Indië begon met een ellenlange tocht naar de vertrekhavens Nieuwediep (bij Texel), Hellevoetsluis of Vlissingen. De eerste schepen die in oktober 1815 naar de Oost vertrokken waren: ZMS Amsterdam, ZMS Brabant, ZMS Admiraal Evertsen, ZMK Iris, ZMS Reigersbergen, ZMS Admiraal De Ruyter en ZMB Spion. In november vertrok het tweede gedeelte van het detachement. Al gauw bleek dat de vloot gedurende de Franse bezetting ernstig verwaarloosd was. De Brabant en de Reigersbergen liepen direct na het uitvaren aan de grond en moesten in de Engelse havens Portsmouth en Falmouth worden hersteld. De Reigersbergen kon na reparatie haar reis hervatten maar de Brabant moest in Portsmouth achterblijven en de 671 manschappen en 65 officieren werden overgenomen door de Prins Frederik. Deels vond het transport plaats op oorlogsbodems, deels ook op gewone koopvaardij schepen. De troepen aan boord van deze schepen maakten deel uit van het reguliere leger onder aanvoering van luitenant-generaal Carl Heinrich Wilhelm Anthing en werd de Indische Brigade genoemd. Dit onderdeel bestond uit beroepsmilitairen, want bij wet was geregeld dat dienstplichtigen nimmer naar de kolonie gestuurd mochten worden. Ook een aantal ambtenaren ging mee aan boord, want ook het burgerlijke bestuur diende in Indië van de grond af te worden opgetuigd.¹⁴

Omdat het Suezkanaal nog niet was geopend, ging de reis langs de Afrikaanse westkust en via Kaap de Goede Hoop over de Indische Oceaan naar Batavia. Onderweg konden Nederlandse havens worden aangedaan zoals in Elmina (Ghana) en Kaapstad om vers eten en water in te slaan, maar bij

havens dreigde altijd het gevaar van drossen en desertie.

Het vervoer naar de vertrekhavens in Noord-Holland of Zeeland vond ook vaak per schip plaats. Botters, tjalken en andere platbodems werden ingehuurd om potentiële kolonials naar hun vertrekhaven te transporteren, maar dat ging vaak niet vanzelf. Ontbrekende wind, dronken en onbekwame stuurlieden maakten het tot een barre tocht en ook de verblijfsomstandigheden waren slecht. De rekruten bevonden zich benedendeks in het ruim, in een donker koud vertrek, zonder zitplaatsen en met hooguit wat stro op de bodem. Bemanningsleden van de platbodems bleken meesters in het smokkelen van jenever en andere spiritualiën. Windstilte zorgde voor lange periodes van oponthoud waarbij de verveling toesloeg. Lang niet altijd was er genoeg eten en drinken aan boord. Regelmatig moest het toenmalige eiland Wieringen (nabij Texel) worden aangedaan om eten en water in te slaan, waarbij overigens ook weer drank aan boord kon worden gesmokkeld. Verblijf op het dek en verlop op de wal werden ten zeerste ontmoedigd of verboden, omdat daar de kans op desertie het grootst was. Onderofficieren kregen een gelijke behandeling als de manschappen. Officieren kregen wel de nodige privileges.

In 1863 werd de spoorlijn Amersfoort – Zwolle geopend met een station in Harderwijk. Het station werd met grote feestelijkheden ingewijd, waarbij het muziekkorps van het Koloniale Werfdepot er lustig op los musiceerde. Reizen per trein was een grote verbetering voor de manschappen op weg naar de Oost. Het transport per trein vond plaats onder strenge bewaking van gewapende soldaten, die niet zozeer de trein moesten bewaken maar wel moesten voorkomen dat rekruten uit de trein sprongen en ervan doorgingen.

Het vertrek uit de kazerne aan de Smeepoortstraat naar het station was altijd een evenement waar de bevolking voor uitliep. Met de kapel van het Werfdepot voorop en onder de tonen van 'Wien Neêrlands bloed door d'aderen vloeit' marcheerde de troep door de Stationsstraat, door een grote groep jeugd begeleid en uitgejouwd. Als de trein het station uitreed, haalde het kader in de Smeepoortstraat opgelucht adem. Weer een lichtung afgeleverd!

De lange zeereis naar Indië

Van den Bosch ging in zijn rapport uit van een leger van 10.475 manschappen, waarvan 5.125 Europeanen en 5.350 inlanders. Her en der werden wervingsbureaus opgericht. Omdat er niet direct zoveel vrijwillige manschappen beschikbaar waren, werd in eerste instantie geput uit het bestaande leger, voornamelijk overgebleven uit de Franse tijd van bezetting en overheersing. In oktober 1815 vertrokken de eerste 2.500 manschappen onder begeleiding van ongeveer 275 officieren naar de Oost. De zeilschepen waarop de manschappen inscheepten, vertrokken van Texel voor een reis om de Kaap die drie maanden tot langer dan een half jaar kon duren.

De lange zeereis naar Indië was een enorme onderneming, zeker in de jaren voor 1869, toen het Suezkanaal werd geopend. De reis voerde immers langs de Europese kust, daarna langs Afrika en ten slotte om Kaap de Goede Hoop heen naar het verre Indië. Soms werd nog de oversteek gemaakt naar Zuid-Amerika om een betere wind te hebben om de Kaap te ronden. De schepen die deze reizen maakten, waren houten zeilschepen zonder luxe voorzieningen. De reisduur was afhankelijk van de wind en van heersende zeestromingen. Vanuit de vertrekhavens was het soms al weken wachten op de goede wind voordat kon worden uitgevaren.

Soldaten en onderofficieren verbleven meestal tussendeks in een ruimte van het schip waar nauwelijks daglicht was en waar je nauwelijks kon staan. Soldaten en fuseliers hadden twee vierkante meter ruimte tot hun beschikking, voor zichzelf en hun bagage. Ze sliepen in een hangmat boven hun leefruimte, hutje mutje boven elkaar. Ook onderofficieren waren op het tussendek aangewezen, maar zochten elkaar meestal op om een plekje te bezetten waar ze samen wat meer ruimte konden maken; verschil moest er zijn!

Een anonieme soldaat stelde in 1817 zijn bevindingen op schrift en beschreef zijn zeereis naar Batavia.¹⁵ Eerst geeft hij een uiteenzetting over de motieven waarom mensen zich aanmelden: een misdad, een bankroet, of problemen in de familie. Op zee verblijft de schrijver het liefst in de mast, waar hij zich een rustig plekje kan verwerven en neerkijkt op het rumoer op het dek. Vloekende matrozen, schreeuwende officieren, hij ziet het vanuit de hoogte aan en werpt ondertussen zijn blik op de zee rondom hem heen. Het heeft een rustgevende uitwerking op zijn gemoed en als de zee eveneens rustig is, geniet hij van zijn uitzicht. Het is echter lang niet altijd rustig. Als de

Fregat De Ruyter Bron: Museum Bronbeek

storm losbarst, worden de mannen benedendeks opgesloten en moeten ze, terwijl ze door de storm heen en weer worden geslingerd, maar afwachten hoe het afloopt. De stank is niet te harden van mannen die eindeloos braken of bij wie het dun door de broek loopt. Een storm kan dagen achter elkaar aanhouden en naast zeeziekte lopen mannen botbreuken op als ze vallen en ongelukkig terecht komen. De scheepsdokter heeft weinig mogelijkheden.

Als de schrijver van het verslag niet in de mast kan zitten, zoekt hij een plekje aan de loefzijde van het schip, uit de wind. Daar ligt hij rustig en valt in slaap door het geluid van de zeilen die klapperen in de wind en het rustgevende geluid van de golven. Naarmate de reis vordert wordt het benedendeks warmer en onaangener. Behalve zeeziekte doen zich ook andere ziekten voor zoals scheurbuik. Onderweg worden andere schepen gespot, op weg naar Europa. Soms gaan ze bij elkaar langszij en worden brieven en nieuws uitgewisseld, waarna elk zijn reis vervolgt. Matrozen en soldaten vliegen elkaar regelmatig in de haren, het zijn van nature geen vrienden en ze leven gedwongen met elkaar samen. Zo is de reis naar Indië over het algemeen geen pretje. De enige ontspanning is eigenlijk het corvee aan dek, of het dagelijkse oorlam, een alcoholische versnapering, omdat dat goed zou zijn tegen zeeziekte.

Het reisverslag van de anonieme soldaat werd in 1820 gepubliceerd als een feuilleton in de Bataafse Courant en was getiteld: 'De reis naar Oost-Indië', met als ondertitel: 'Uit de papieren van eenen te Soerabaja overleden soldaat'. Onderzoekers hebben uitgezocht dat de anonieme soldaat waarschijnlijk Johannes van den Heuvel was, geboren in 1877 te Dordrecht. Hij overleefde eerder de veldtocht van Napoleon naar Moskou, werd krijgsgevangen gemaakt en kwam vervolgens weer in Franse dienst. Daaruit in

1816 ontslagen (of gedeseerteerd) kwam hij in Nederlandse dienst bij het 33ste infanteriebataljon in Harderwijk. Het schip waarop hij zich bevond was waarschijnlijk de Fortitude, een snel zeilend, gekoperd fregat, een driemaster, met 211 manschappen en 23 officieren aan boord. Op 4 april 1817 verliet het schip de haven van Vlissingen om op 11 augustus in Batavia te arriveren. Hij is waarschijnlijk niet lang na 1817 overleden.

Eindelijk Batavia

Als na een lange reis Batavia in zicht kwam, zal dat over het algemeen grote opluchting hebben gegeven. De zeereis, met alle gevaren van dien, was achter de rug. Tandjong Priok was de haven van Batavia waar grote activiteit heerste. De stad was rond 1600 gesticht door Jan Pieterszoon Coen en in 1815 al uitgegroeid tot een grote metropool waar Chinezen, Europeanen en de Indische bevolking samenleefden. Batavia was aangelegd volgens Hollands model met grachten, bruggen en binnenstromende rivieren. Doordat deze, door de grote hoeveelheid fecaliën en afval dichtslibden, ontstonden

Blik op Batavia Bron: Museum Bronbeek

er stinkende moerassen waar muggen zich in groten getale konden voortplanten. Ook het warme vochtige klimaat hielp daar een handje aan mee, waardoor ziekten als malaria veelvuldig voorkwamen. De pas gearriveerde bevolking van Nederlands-Indië was hier uiterst vatbaar voor, waardoor Batavia de weinig vleiene naam 'het kerkhof van Europa kreeg'. Honderden mensen, waaronder ook veel pas gearriveerde militairen, vielen ten slachtoffer aan de ziekte en overleden. De beter gelegen delen van de stad, zoals Weltevreden, hadden een koeler en daardoor beter klimaat. Militairen werden vaak direct doorgeplaatst naar Meester Cornelis (de oude naam van het huidige Jatinegara, een dichtbevolkt onderdistrict in Oost-Jakarta), waar de Nederlandse bewindsman in Franse dienst, Daendels, een militaire school had gesticht. Meester Cornelis bleef ook na het vertrek van Daendels een militaire pleisterplaats.

Van hieruit werden de soldaten overgeplaatst naar de buitengebieden: Java, Sumatra, Borneo of een van de andere tientallen eilanden. Een kenmerk van de militaire dienst is dat men met vaste regelmaat werd overgeplaatst, zodat het moeilijk was om ergens te aarden of gewend te raken. Bij plaatsing op een van de eilanden verleende de marine haar diensten door de militairen naar de plaats van bestemming te vervoeren. Soerabaja was de marinestad waar de vloot was gelegerd.

Waar kwamen de soldaten uit Nederland terecht?

Zo'n 12.000 kilometer van Nederland verwijderd lag, blakend in de zon, de Indische Archipel midden in de Indische Oceaan. Duizenden eilanden, tientallen volkeren, honderden verschillende talen en dialecten en een land zo uitgestrekt dat Nederland er zo'n 46 keer in past. Nederlands-Indië was een zeer vruchtbaar land. Het vochtige, warme klimaat en de rijke vaak vulkanische gronden maakten het land uiterst geschikt voor landbouw. Dat had Nederland in 1600 al snel ontdekt. Vooral de teelt van specerijen zoals peper, kruidnagels en nootmuskaat ging er heel goed. Om het saaiere eten wat te kruiden waren deze specerijen in Nederland ook zeer gewild: er werden hoge prijzen voor betaald. De Nederlandse handelsgeest had niet veel meer stimulans nodig om de inlandse bevolking te bewegen tot handel. In de meeste gevallen werd de bevolking van een eiland of gebied gedwongen tot een monopolie. De oogst moest voor vastgestelde prijzen aan Hollan-

ders worden verkocht en er gold een streng verbod van verkoop aan andere partijen. Uiteraard waren die inkooprijzen laag, terwijl de lading voor torenhoge prijzen weer verkocht werd in het vaderland. Hielden de verkopers zich niet aan het opgelegde monopolie, dan waren de sancties enorm. Akkers werden vernield, bomen omgekapt en dorpen in brand gestoken. De bevolking werd niet zelden vermoord vanwege hun ongehoorzaamheid aan het Nederlandse gezag. Het meest brute voorbeeld vormt Jan Pieterszoon Coen, die in 1621 een strafexpeditie naar de Banda-eilanden ondernam, de gehele bevolking uitroeide of deporteerde en de nootmuskaatbomen op het eiland liet omkappen. Zo vestigde Nederland haar gezag en de banda's (scheldwoord voor blanke) voelden zich superieur ten opzichte van de inlandse bevolking.

In de tijd van de V.O.C. beperkte zich de invloed vooral tot enkele grote steden als Batavia en Soerabaja en een aantal handelsposten in kustgebieden waar veel te halen was, zoals op de Molukken. Het ging om handel en niet om overheersing. Kolonisten en inlandse bevolking konden naast elkaar bestaan, hoewel de meeste inwoners van Nederlands-Indië geen buitengewone genegenheid voelden voor die botte Hollanders. Van de duizenden eilanden in Nederlands-Indië was Java zonder meer het belangrijkste. Hier lagen de grootste steden, was de grond het meest in cultuur gebracht en had de bevolking de hoogste graad van beschaving. Rond de zeventiende eeuw was het geloof vooral hindoeïstisch, wat een hoge vorm van beschaving met zich meebracht. Onder andere de Borobudur en de vele andere tempels getuigen hier nog van. Pas veel later deden, onder invloed van zending en missie, het christendom en nog later de islam haar intrede. Javanen waren in meerderheid landbouwers en vissers en ze verbouwden rijst die ze opsloegen, ruilden en consumeerden. De grond op Java was erg vruchtbaar, waardoor er meerdere oogsten per jaar mogelijk waren. Er was geen traditie om enorme voorraden aan te leggen of om te speculeren en grote winsten te maken. De boeren ploegden hun sawa's met behulp van hun buffel, plantten en oogstten zodra de rijst hiervoor geschikt was.

Voeding bestond in veel gevallen uit rijst met wat groenten en soms wat gedroogde vis of een stukje kip, meestal gekruid met sambal gemaakt van gemalen pepers. In de dessa waar de mensen woonden, scharrelden wat kippen rond en werden de buffels, nodig voor het bewerken van het land, verzorgd. De inlanders leefden dicht bij de natuur, rookten hun kretek (strotje) of kauwden op hun sirih (pruim), afkomstig van de betelnoot.

Een kleine gemeenschap als een kampong of dessa had meestal een dorps- hoofd die de bevolking vertegenwoordigde, terwijl het hogere bestuur werd gevormd door de Indische adel, waarbij een duidelijk verschil bestond tussen lagere en hogere adel. De bevolking was veelal verplicht tot het verlenen van 'herendiensten', het belangeloos verrichten van werkzaamheden voor de vorst, de Radja of Sultan. Ook diens hofhouding moest meestal geheel worden vrijgehouden, wat voor de bevolking een zware last kon zijn. Handel was meestal in handen van Chinezen die naar Indië geëmigreerd waren of van Arabieren die vooral aan de kust handel dreven. De pasar (markt) was de plaats waar gehandeld werd net als de toko (winkel) waar artikelen werden gekocht of verkocht. Natuurlijk hadden de inlanders hun gewoonten en ondeugden zoals de hanengevechten en het gokken. Een goede haan was een vermogen waard en bij weddenschappen werden enorme bedragen ingezet. Bewoners van de kuststreken waren niet zelden smokkelaars of plunderden gestrande schepen.

Kaart Nederlands-Indië, Meulenhof Historische Atlas

Cultuurstelsel

Het ambitieniveau van de inlandse bevolking was niet hoog, waardoor de inlanders door Europeanen als lui of initiatiefloos werden gezien. Producten als suiker, thee, koffie en rubber werden in de regel niet veel verbouwd, maar toen de Europeanen het bestuur overnamen veranderde dat. De Europese bevolking wilde thee, suiker, koffie en tabak en dat moest uit de kolonie komen. De markt vroeg erom, dus Indië had het maar te leveren. De inlandse bevolking werd niet alleen door haar eigen heersers gebruikt voor herendiensten, maar ook de koloniale overheersers vroegen om hun inzet, en ging dat niet goedschiks, dan moest het maar kwaadschiks.

Toen de kosten van de kolonie in de eerste jaren veel hoger waren dan de opbrengsten, bedacht Johannes van den Bosch het cultuurstelsel, waardoor akkerbouwers een vijfde gedeelte van hun land moesten bebouwen met producten voor de Europese markt. Het hele ambtenarenapparaat werd erop gericht om dit te bewerkstelligen en er werd natuurlijk direct misbruik van gemaakt. Zo kon het gebeuren dat de boeren geen land meer over hadden om voor zichzelf of eigen familie rijst te verbouwen en ze verhongerden op hun eigen grond.

Toen de Nederlanders hun bestuur in Indië vestigden stond de gouverneur-generaal aan het hoofd van de bestuurslaag. Hij was een soort onderkoning van het land en stond tevens aan het hoofd van het burgerbestuur en de militaire missie. Onder hem ressorteerden de residenten die werden bijgestaan door assistent-residenten, die op hun beurt weer boven de controleurs stonden. Gezamenlijk zorgden ze voor bestuur en beheer van het land. Om hun invloed op de bevolking zo groot mogelijk te laten zijn, stelden ze regenten aan die afkomstig waren uit de hoge adel van Indië. Via hen oefenden ze hun gezag en macht uit. Vorstendommen konden een enorm gebied met honderduizenden inwoners beslaan. Indië was niet alleen een land dat bijna vijftig keer zo groot was als Nederland, er woonden ook nog eens tientallen verschillende volken die allemaal verschillende talen spraken. Een groot deel van de bevolking was ongeletterd. Als wet gold niet zozeer de Nederlandse wet, maar de adat, het gewoonterecht zoals dat al eeuwen had plaatsgevonden. Voor Nederlandse bestuurders was dit een terrein vol 'voetangels en klemmen' waar gemakkelijk mensen beledigd of gekrenkt konden worden of waar kleine misverstanden tot grote tragedies konden leiden.

Burgerlijk en militair bestuur werkten nauw samen, waarbij aan de militairen de ondankbare taak was toebedeeld om de bevolking te onderwerpen en in een cultuur te dwingen die niet de hunne was. De koloniale tijd van 1815 tot 1950 werd dan ook gekenmerkt door tientallen conflicten, soms klein, maar soms ook uitmondend in complete veldslagen en oorlogen, waarbij de overheersers beschikten over modern materieel en moderne wapens. Was er ergens een conflict beslecht, dan laaide het elders weer op. De bevolking leek zich altijd aan te passen, maar onderhuids broeide echter het ongenoegen over de status quo, al werd dat vaak niet gezien en zeker niet erkend. Er was eerst een wereldoorlog voor nodig voordat dit ongenoegen aan de oppervlakte kwam en in 1949/1950 zou leiden tot het einde van de koloniale overheersing.

De fuselier in de Indische samenleving

De positie van de Nederlandse fuselier in de Indische samenleving was niet te benijden. Hij stond lager op de sociale ladder dan wie dan ook en hoorde feitelijk nergens bij. Verstoken van familie en vrienden, in een vreemde omgeving en in een geheel vreemde cultuur, kon hij alleen terugvallen op zijn kameraden in het leger. Het eten in dienst was matig tot slecht: erwten, stokvis, aardappelen en grote hoeveelheden snert. Alcoholisme werd bijna gestimuleerd door de legerleiding door de dagelijks verstrekkingen van jenever. Was de jenever op, dan kon hij 's avonds aan de arak, een inheems gestookte sterke drank. Nederlanders in Indië meden contacten met de soldaten en ook onderofficieren stonden niet in hoog aanzien. Had men in Harderwijk eenmaal handgeld aangenomen, dan bleek promotie naar de officiersrang in Indië ten enen male onmogelijk. Dit was opgenomen in het reglement, maar de meeste militairen waren daarvan niet op de hoogte. De meeste tijd in dienst werd besteed aan wachten. Daarnaast waren er natuurlijk de bewakingsdiensten en moest er gepatrouilleerd worden. Er werd geoefend in het marcheren of het vechten met de sabel, en het geweer met bajonet. De meeste vrije tijd werd in de kantine met drinken en kaartspelen doorgebracht. Bibliotheken waren er niet en sporten was geen gebruikelijke tijdsbesteding.

Voor soldaten was het niet mogelijk om te trouwen en al helemaal niet met een Hollandse vrouw. Veel militairen, vooral onderofficieren, woonden daar-

om samen met een njai, een inlandse vrouw uit de dessa. De soldaat zorgde voor inkomen en bescherming, de njai voor seks, verzorging en het eten. Kinderen speelden rond en op de legerplaats, van onderwijs was meestal geen sprake.

Bijzonder was het dat de militair wel pensioen opbouwde gedurende zijn diensttijd. Dat kon bij een contract voor 6, 12, 18 of zelfs 24 jaar zijn. Bij terugkeer naar Holland kon de inlandse vrouw niet mee en ook de kinderen bleven vaak achter. Het pensioen was overigens zo laag dat veel soldaten in Indië bleven, waar hun geld toch wat meer waard was. Sommigen begonnen een 'handeltje', een café of zelfs een bordeel.

De positieve uitwerking van de Nederlandse aanwezigheid op het moreel en de beschaving in Indië viel daarom in de regel nogal tegen. Dat was overigens iets waar de Hollanders in de regel zelf blind voor waren. Die voelden zich nog steeds veruit superieur.

Leven in de tangi

Militairen in Indië leefden veelal in de tangi, de legerplaats, waar een groot centraal plein werd omgeven door barakken. Inheemse militairen woonden er veelal samen met hun vrouw en kinderen op niet meer dan een paar vierkante meter. In de barak stonden britsen waar ze op sliepen. Kinderen sliepen onder de brits of op een plekje op de grond dat kolong werd genoemd. In het gunstigste geval was de brits met een gordijn afgescheiden van de andere slaapplekken. Het hele privéleven van een echtpaar speelde zich in volledige openbaarheid af. Omdat de aanwezigheid van vrouwen bij inheemse collega's was toegestaan, kregen ook de Europese militairen toestemming om met een inheemse vrouw in de barakken samen te leven. De officieren beschikten meestal wel over een eigen onderkomen, binnen of buiten het kampement.¹⁶

Na de reveille om 5 uur 's morgens was er gelegenheid om op te staan, te wassen, aan te kleden en te ontbijten. Om 6 uur was er ochtendappel waarna voor de mannen de werkdag begon. Vrouwen en kinderen begaven zich na het opruimen naar de vrouwenloods. Ze mochten naar de passaar om inkopen te doen en eten klaar te maken. Dat werd rond 12 uur genuttigd. Daarna waren de mannen vrij tot 4 uur voordat er weer een appel werd gehouden. 's Avonds was er een avondmaaltijd en daarna waren ze meestal

vrij. Voor de nacht werd de taptoe geblazen waarna geacht werd dat de rust in het kamp zou ingaan.

De vrouwen vormden hun eigen hiërarchische gemeenschap en als het nodig was vochten ze met hun mannen mee om de nederzetting te verdedigen. Bij veroveringen werden zij ook slachtoffer van de vijandelijkheden. Deze njais en hun kinderen hadden geen rechten en konden zich nergens op beroepen. Sneuvelde hun partner of vader dan hadden ze domweg pech. Dat was ook het geval als de militair terugkeerde naar Nederland of met verlof ging naar Europa. Weinigen bekommerden zich om de kinderen, die meestal het voetspoor van hun ouders volgden: jongens in het leger, meisjes als concubine van een soldaat. 'Anak kompanie' werden ze genoemd. 'Kinderen van de Compagnie'. Nog meer dan voor hun mannen was het leven een strijd, waarin ze nooit mochten veronachtzamen of opgeven, waakzaamheid was altijd geboden.

Puputan op Bali Bron: Schoolplaten uit Nederlands-Indië

'Warm' ontvangst op de Molukken

De komst van de Nederlandse overheersers en troepen viel niet direct in goede aarde in Indië. Zo hadden de Hollanders in hun jaren van overheersing de Ambonese eilanden met geweld onderdrukt en de bevolking met ruim 2/3 verminderd. Vrijwel direct ontstonden er spanningen onder andere doordat Nederland een Ambonese legereenheid, die onder de Engelsen had gediend, niet wilde overnemen. Dat zou te duur zijn. De mannen raakten daardoor zonder inkomsten. Ook het toezicht op de kerk en het onderwijs veranderde en voor de strenggelovige Ambonese bevolking was dat niet acceptabel.

Resident Johannes Rudolf van den Berg had weinig kennis van het gebied en had nog geheel geen ervaring toen hij in 1816 werd aangesteld. Met zijn 27 jaar was hij nog een jonge man die op deze zware post werd geplaatst. Hij nam met zijn vrouw en drie kinderen intrek op het eiland. Toen Van den Berg daarop een aantal beginnersfouten beging - hij liet iemand ranse-len met rotan in plaats van met een stuk touw - keerde de woede, onder leiding van voormalig sergeant-majoor Mathulesy, zich tegen de nieuwe magistraat. Van den Berg en zijn gezin vluchtten naar het nabijgelegen fort Duurstede. Toch werden hij, zijn gezin en vijftien gewapende bewakers door opstandige rebellen overmeesterd. Slechts één van de kinderen van het gezin, de kleine Jean Lubberts, overleefde de opstand en werd door een Ambonese medewerker verstoep en verzorgd. Mathulesy riep zichzelf tot veroveraar en heerser over Sapoeroea uit, hulde zich in een Nederlands militair uniform en omringde zich met gewapende krijgers, waaronder vechtlustige Alfoeren, een bevolkingsgroep op de Molukken.

Nederland stuurde majoor Beentjes met 378 man er op uit om de opstand neer te slaan. Dat mislukte en slechts 14 man wisten te ontkomen; 364 soldaten vonden de dood. De bevolking keerde zich massaal tegen de Nederlanders. Pas een half jaar later, eerder had men geen troepen gereed, stuurde Nederland een strafexpeditie, waarbij overigens weer 72 Nederlanders sneuvelden. Uiteindelijk versloegen ze de opstandelingen, staken dorpen in brand, executeerden 21 rebellen en namen Mathulesy of Pathimura, zoals hij inmiddels genoemd werd, gevangen.

Samen met drie andere opstandelingen werd Mathulesy in Batavia terechtgesteld, waarbij zijn lichaam in een ijzeren kooi werd opgehangen. Dit om andere opstandige geesten af te schrikken. Het was een 'warm' welkom in Indië en een voorbode van vele opstanden en oorlogen die in de komende 133 jaar nog gevoerd zouden worden.

Oorlogen

In 1825 brak de Java-oorlog uit. Een strijd tegen de opstandige Prins Diponegoro die met een ware guerrilla de troepen van de Nederlandse generaal De Kock steeds te slim af was. De opstand duurde tot 1830 en kwam tot een einde, omdat De Kock Diponegoro tijdens onderhandelingen gevangen nam. De strijd kostte 200.000 Javanen het leven. Aan koloniale zijde vonden rond de 15.000 militairen de dood. Veel Chinezen werden door inlanders vermoord. Zij werden nauwelijks door de Nederlanders beschermd. Diponegoro werd verbannen naar Manado op Celebes. Hij overleed in 1855. De materiële schade was enorm, tientallen dorpen waren platgebrand, bruggen en wegen vernield. Wat men in Nederland het ergste vond, was dat de oorlog de schatkist tientallen miljoenen guldens had gekost.

In 1830, de Java-oorlog was net afgelopen, brak in de Nederlanden de Belgische revolutie uit. Landgenoten in de Zuidelijke Nederlanden waren ontevreden over het bewind van Willem I en kwamen in opstand. Dit deed een flink beroep op de beschikbaarheid voor het Indische leger, omdat ineens de inzet van veel militairen in de Nederlanden zelf nodig was. Uiteindelijk scheidde het zuidelijk deel van het Koninkrijk zich af en werd het Koninkrijk België gevormd. Hierdoor verloor Nederland een groot deel van haar gebied en inwoners, evenals industrie en landbouwgebied. De noodzaak om meer inkomsten uit de koloniën te halen werd daardoor urgenter dan ooit.¹⁷

Multatuli

Nu in Indië de Java-oorlog beëindigd was, konden ook de andere eilanden en gebieden onderworpen worden. Het ging om het reusachtige Sumatra, het dunbevolkte Borneo en het uitgerekte Celebes. Soms ging dat redelijk vreedzaam, maar vaak waren er hevige conflicten en moest er enorm worden gevochten om land en volk te bedwingen. Het was Multatuli die de Nederlanders wakker schudde met zijn boek 'Max Havelaar'. Als assistent-resident van Lebak (Noord-Java) was Eduard Douwes Dekker in conflict gekomen met zijn chef, omdat deze corrupt was en niet optrad tegen de regent die zijn onderdanen uitzoog. Hij nam ontslag en schreef in een aantal weken tijd zijn boek waarin hij de misstanden in Indië aankaartte. Hij was niet tegen het koloniale stelsel op zich, maar wel tegen de wijze waarop het door Nederland werd vormgegeven. Hij kaartte ook de corruptie aan waar

de bevolking het slachtoffer van werd. Hij schreef onder het pseudoniem Multatuli, wat zoveel als 'ik heb veel geleden' betekent. Het boek sloeg in Nederland in als een bom en had ook grote gevolgen in de beeldvorming en in de politiek. Langzamerhand werd het cultuurstelsel, vanaf 1870, afgeschaft en drong het besef door dat de opbrengsten van Indië ook het eigen land ten goede zouden moeten komen.¹⁸

Eduard Douwes Dekker
Bron: *Weerzien uit Indië*, uitgeverij Waanders, nr. 13

Belanda Hitam

Bijzonder in de koloniale geschiedenis van Nederlands-Indië zijn de Belanda Hitam, de zwarte soldaten uit Ghana die geworven werden voor het KNIL. Nederland was sinds 1625 eigenaar van de slavenpost in Elmina van waaruit de slavenhandel met Zuid-Amerika plaatsvond. De meeste slaven in Elmina werden aangevoerd door het Ashanti volk, een etnische groep uit het zuiden van Ghana. Men bedacht dat Afrikanen ook goed in het Indische leger zouden kunnen dienen en in 1836 nam Willem I het besluit dat er jaarlijks 2.000 Afrikanen voor het leger geworven moesten worden als aanvulling op de bestaande troepenmacht. Het moesten wel 'vrije' mannen zijn en geen slaven. In hoeverre dit principe altijd toepassing vond is onduidelijk. De koning van Ashanti kreeg het nodige betaald, vooral in de vorm van wapens en munitie voor de levering van zijn 'vrije' onderdanen. In totaal zo'n 3.000 Afrikaanse soldaten hebben bij het KNIL gediend.¹⁹

De Afrikanen kwamen in Nederlandse krijgsdienst waarbij ze zelfs meer privileges kregen dan de inlandse soldaten. Ze kregen soldij en bouwden pensioenrechten op. De Ghanese soldaten bleken in de praktijk goed te functioneren. Ze waren sterk, gezagsgetrouw en waren goed bestand tegen het warme klimaat in de tropen. Ze hielpen actief mee om opstanden van de bevolking te onderdrukken. De Afrikaanse soldaten kregen bij hun rekrutering een Hollandse naam toebedeeld. Zo kennen we een zekere Ko Bus, Jan Kooi en Kees Pop. Jan Kooi maakte carrière en werd zelfs beloond met de militaire Willemsorde. Een aantal van deze soldaten is op het schilderdoek vereeuwigd. Als ze na hun actieve dienstperiode afzwaaiden, moesten ze naar Harderwijk om ontslagen te worden uit dienst en om hun pensioenrechten te kunnen verzilveren. Zo kwamen deze mannen ook in Harderwijk terecht, waar ze van een klein pensioentje nauwelijks konden rondkomen. Het was wachten tot ze passage konden boeken naar Ghana of de Goudkust waar ze oorspronkelijk vandaan kwamen. Tussen 1843 en 1906 overleden er nog zo'n 18 voormalig Afrikaanse soldaten in Harderwijk.

Een groot aantal Ghanese soldaten koos ervoor in Indië te blijven, waar hun pensioen meer toereikend was om mee rond te komen. Ze huwden Indische vrouwen en zo leven er in Indonesië nakomelingen van deze soldaten voort. Oorspronkelijk afkomstig uit Afrika, ooit gediend in het KNIL, maar inmiddels geworteld in Indonesië als hun thuisland.

In het boekje 'Oud Veluwsche verhalen', verzameld door H.M. Herzog, staat het verhaal uit 1906 van drie gepensioneerde Afrikaanse soldaten, die op de Vismarkt worden belaagd door stadsjeugd.²⁰ Ze worden uitgelopen en bekogeld met stenen tot één van hen één van de jongens in zijn vingers krijgt en hem klappen geeft. Dat wordt weer gezien door de vader van de jongen die op zijn beurt de oud-soldaat met zijn klomp te lijf gaat. Uiteindelijk maakt de politie een einde aan het opstootje dat inmiddels is ontstaan en de drie zoeken hun heil in de kazerne, waar men in elk geval aan ze gewend is.

De Afrikaan ²¹

*Hij beent met zware passen door de
Smeepoortstraat
gordijntjes achter kleine ramen kieren even open
en sluiten dan weer snel, men ziet hem vol
verbazing lopen
een vreemd gezicht hier in de stad, zo'n grote donkere soldaat.*

*De heerser van Ashanti, wees hem 'vrijwillig' aan
om voor een vreemde koning te gaan vechten
om dan in Indië een ander volk te knechten
nu zit zijn dienstverband erop en laat men hem weer gaan.*

*Jarenlang vocht hij in Atjeh, hij werd een echte overlever
was een trouwe strijdmakker en kameraad
een wapenbroeder in de strijd tegen het vermeende kwaad
en vond zijn troost in Hollandse jenever.*

*Nu gaat hij terug naar Elmina, het fort bij zijn geboortestreek
waar hij zijn vorst, zijn vrouw en kinderen
ooit achterliet, of hij ze terug zal vinden
er is op heel de wereld niemand die dat weet.*

*Het zeilschip maakt zich reeds reisvaardig op de ree
het lage land wordt weldra achter zich gelaten
en hij gaat straks aan boord met al z'n Afrikaanse maten
nog even en dit schip kiest zee.*

*Het schip ploegt voort en Goudkust komt in zicht
het duurt niet lang meer of er komen andere tijden
er is een eind gekomen aan zijn strijden
en wacht een oude dag in 't warme Afrikaanse licht.*

ThB

Ziektes

Het grootste risico dat een soldaat liep als hij op een militaire missie werd uitgezonden was dat hij sneuvelde in een gevecht. Toch waren ziekten vaker de doodsoorzaak in Nederlands-Indië. Malaria was een van de grootste doodsoorzaken, Europeanen waren niet goed bestand tegen deze ziekte. Naast malaria kwamen ook regelmatig cholera-uitbarstingen voor en besmettelijke ziekten als beriberi, pokken, difterie en rode buikloop. Een slechte conditie bij aankomst, het leven dicht op elkaar, de slechte hygiënische omstandigheden en de soms slechte voedingstoestand maakten mensen zwak en vatbaar voor infecties en besmettelijke ziekten. De artsen, in de rang van Officier van Gezondheid, waren vaak beperkt opgeleid en hadden weinig mogelijkheden om te behandelen. In de grotere plaatsen als Batavia, Soerabaja en Bandung waren militaire verpleeginrichtingen, maar in de kleinere kazernes waren de mogelijkheden voor behandeling en verpleging gering. Dat gold ook voor psychische ziektebeelden, terwijl die regelmatig voorkwamen. Opsluiten was vaak de enige mogelijkheid, want geschikte medicatie was er nog niet of was niet voorhanden.

Een der meest voorkomende ziekten waren geslachtsziekten, en dat ziekteproces begon al in Harderwijk na een bezoek aan de (illegale) bordelen in de stad, waar de gezondheidsdienst weinig of geen toegang had. Dit kwam de conditie en gezondheid van de uitgezonden militairen niet ten goede. In 1875 bleken bij een ingescheept detachement van 400 man er 75 besmet met syfilis. Dit was slechte reclame voor het Werfdepot en Harderwijk, hoewel het stadsbestuur zich verdedigde met het verweer dat de aandoeningen heel goed ergens anders hadden kunnen ontstaan.

Atjeh

Na de opstand op de Molukken (1817) en de Java-oorlog (1830) keerde de rust in Indië enigszins terug, maar altijd sluimerde er wel ergens in het reusachtige land opstand en oproer tegen het Nederlandse gezag. Dieptepunten waren de expeditie naar Bali en Lombok om de opstandige vorsten daar tot overgave te dwingen. Er waren zeker vijf expeditie naar het paradisijselijke eiland nodig om de Balinezen tot overgave te dwingen. Een absoluut dieptepunt in deze oorlog vormde de Puputan, waarbij hele gemeenschappen op Bali de zelfgekozen dood verkozen boven onderwerping aan de

Nederlanders. Honderden eilandbewoners traden de Nederlandse soldaten ongewapend tegemoet en lieten zich neerschieten of door bajonetten doorsteken.

Vanaf het eiland Lombok werd een schat van meer dan 7500 kilo edelmetaal, samen met diverse kisten edelstenen, meegenomen naar Nederland waar een groot gedeelte werd omgesmolten voor de Nederlandse schatkist. Nederland zou Nederland niet zijn als er niet direct een grote ruzie was uitgebroken tussen het Ministerie van Koloniën en het Ministerie van Financiën over de waarde, de opbrengst en wat er uiteindelijk met de schat zou moeten gebeuren. Met veel kunstzinnige voorwerpen werd overigens zeer onzorgvuldig omgegaan, maar een aantal kostbare handschriften ging voor onderzoek naar de universiteit in Leiden waar ze aan gedegen onderzoek werden onderworpen. Pas in de huidige tijd worden roofschatten en roofkunst incidenteel weer overgedragen aan Indonesië.²²

De latere Nederlandse minister-president Hendrikus Colijn deed mee aan de slachtpartij op Lombok en schreef aan zijn vrouw dat hij negen vrouwen en drie kinderen had doodgeschoten. "Het was onaangenaam werk, maar het kon niet anders", schreef hij in een brief aan zijn vrouw. Hij ontving er de Militaire Willemsorde 4de klasse voor.

Gerenaal Van Heutz Bron: Weerzien uit Indië, uitgeverij Waanders, nr. 12

De grootste en meest langdurige strijd in Nederlands-Indië vond echter plaats in Atjeh in het noorden van Sumatra. De strijd om Atjeh en haar bevolking te onderwerpen, brandde los in 1873 en duurde feitelijk tot het einde van de koloniale periode. Atjeh was een onafhankelijk sultanaat en een belangrijke peperexporteur. In Nederland ontstond de vrees dat de Atjeeërs banden zouden aanknopen met de Verenigde Staten, Frankrijk of Turkije. Men wilde Atjeh dwingen tot een overeenkomst met Nederland, waarin het in een vazalstaat zou veranderen en de opbrengsten van de peperexport veilig werden gesteld.

De sultan verzette zich hevig en kreeg daarbij steun van de islamitische geestelijken en daarmee ook van de gehele bevolking. Diverse grote expedities waren het gevolg waarbij zowel onder de Nederlanders, maar zeker ook onder de bevolking enorm veel slachtoffers vielen. Generaal Van Heutz maakte er naam met zijn oorlogsvoering. Het verraad van Toekoe Oemar, een Atjeeër die eerst aan Nederlandse zijde streed en later overliep, maakte in Nederland een golf van nationalistische gevoelens los.

Na Van Heutz en generaal Van der Heijden trok Frits van Dalen met zijn marechausseebrigades door de hooglanden van Sumatra, waar hij dood en verderf zaaide en hele dorpen uitmoordde. In 1904 onderwierp de sultan van Atjeh zich en werd de oorlog tegen Atjeh 'gewonnen' verklaard, maar opstandige bewoners van de landstreek legden zich nooit bij deze nederlaag neer en bleven zich tot het einde van de koloniale periode verzetten. Het geschatte aantal slachtoffers van deze strijd bedroeg onder de bevolking rond de 100.000 mensen. Aan koloniale zijde vielen er rond de 12.000 doden, waarvan overigens het merendeel door ziekten.

Voor Harderwijk betekende deze oorlog opnieuw een toestroom van veel nieuwe rekruten, wat ook weer een periode van economische voorspoed betekende. Wel probeerde men in de stad de overlast zo goed als mogelijk te beperken door strenger toezicht en meer regelgeving rond cafés en bordelen.

Het einde van de prostitutie in Harderwijk

Dat met het leger ook de prostitutie zijn intrede deed in Harderwijk was niet voor iedereen een zegen. Er waren in Harderwijk drie gelegaliseerde bordelen met de namen 'De Ree van Batavia', 'De Gouwe Leeuw' en 'De Deutsche Kyser', waar zo'n twintig tot dertig geregistreerde prostituees werkzaam waren. Daarnaast werkte er een onbekend aantal illegale prostituees in de stad. De liberale overheid wilde dit aanvankelijk niet reglementeren, zij zag daarin voor zichzelf geen rol. Ook de gemeente stond niet te springen, want toen in 1818 vanuit de provincie een reglement werd opgesteld, protesteerde de gemeente Harderwijk hiertegen. Het was immers zaak van de ondernemers, de vrouwen en de cliënten zelf was de heersende overtuiging. Maar in 1829 werd toch een landelijk 'Reglement op publieke huizen en publieke vrouwen' van kracht. Dit om paal en perk te stellen aan de plaag geslachtsziekten die de stad en het leger teisterde. Er werden daarmee een vergunningstelsel en 27 artikelen van kracht, waaronder een streng en regelmatig medisch toezicht. Harderwijk voerde in 1845 een reglement in, waarin een medische keuring voor de prostituees verplicht werd.²³

Er kwamen ook vanuit andere overwegingen bezwaren tegen de prostitutie. Uiteraard viel deze bedrijfstak niet in goede aarde bij de streng protestantse vissers- en boerenbevolking van het stadje. Die meden overigens de gevaarlijke buurten, maar helemaal voorkomen dat de groepen elkaar in het kleine stadje tegenkwamen was onmogelijk. Onder leiding van Hendrik Pierson nam de strijd tegen de prostitutie serieuze vormen aan. Hij richtte de Nederlandse Vereniging tegen de Prostitutie (N.V.P.) op (1879), een vereniging die niet veel later steun kreeg van de Vrouwenbond (1884) en de Nederlandse Middernachtzending (1890). Deze drie verenigingen vormden een harde kern die ook buiten protestantse kring aanhang verwierf. Met publiciteit, brochures en congressen maakte men zich hard voor de goede zaak. In 1890 werden in Kampen, Utrecht en Venlo al bordelen verboden. Voormannen van de N.V.P. zoals Van der Steur en Velthuysen trokken daarna naar Harderwijk om ter plekke de strijd aan te gaan en vonden de plaatselijke predikant Ds. Göpner aan hun zijde. Deze zette gemeenteraadsleden en de liberale burgemeester Meurs onder druk om de prostitutie te verbieden. Ook werd 's avonds en 's nachts bij de bordelen gepost om bezoekers aan te spreken op hun handelen. Gemeenteraadsleden werden bedreigd met 'hel en verdoe-menis' als ze zich niet zouden laten leiden door christelijke uitgangspunten en deze aanpak leidde al snel tot resultaat.

In 1892 was het zo ver en met zeven stemmen voor en vijf stemmen tegen werd het houden van openbare huizen in Harderwijk verboden.²⁴ Het was voor de Middernachtzending een groot succes en er werd een mooie brochure over gemaakt: 'De prostitutiekwestie in den gemeenteraad te Harderwijk', die ook elders in het land kon worden gebruikt. Een beruchte bordeelhouder, de Duitser A.R. Wörtmann, verdween naar Amersfoort en zijn werkneemsters volgden in zijn kielzog. In 1893 werd hij overigens ook uit die stad verdreven.

De broer van Wörtmann diende nog tevergeefs een verzoek in om de 'Duitse Kyser' te mogen heropenen en kreeg hierbij de steun van 70 middenstanders uit de stad die hun inkomsten zagen krimpen. Na Harderwijk kwam er in veel kleinere steden een bordeelverbod. Alleen in de steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag bleven nog bordelen op grote schaal bestaan.

Vertrek uit Indië en pensioen

In Indië kwam, na een dienstduur van 4, 6, 12, 18 of zelfs 24 jaar, het einde van de actieve dienstduur bij het KNIL. Bijzonder in de dienstduur bij het KNIL was dat er, gedurende die dienstduur, pensioen werd opgebouwd. Hoe langer de dienstduur duurde, hoe hoger het pensioen. Voor de hoge officieren was dat natuurlijk een mooie bron van inkomsten, waar ze in Nederland goed van konden leven. De meeste soldaten, fuseliers, korporaals of onderofficieren kregen een veel lager pensioen. In eerste instantie moesten de afgezwaaide soldaten naar de kazerne in Harderwijk om hun pensioenrechten te kunnen verzilveren, later kwamen er kantoren in Amsterdam en Rotterdam. Vaak bleven de soldaten in zo'n stad hangen om te trachten met hun geringe inkomsten in leven te blijven. Daarbij deed zich het fenomeen voor van het verpanden van pensioenen. Ronselaars bewerkten de slachtoffers om hun pensioen te verpanden in ruil voor een marginale verzorging in een armenhuis, oudemannenhuis of pension. Noodgedwongen gingen slachtoffers daarmee akkoord, waardoor ze in een uiterst vervelende situatie kwamen, ze raakten geheel afhankelijk van hen die hun pensioen konden innen. Later werd deze praktijk gelukkig verboden.

Veel veteranen waren overigens mindervalide door oorlogsverwondingen, ze misten een lichaamsdeel, hadden schotwonden of andere verwondingen. PTSS was in die tijd een volstrekt onbekend fenomeen, maar dat wil niet zeggen dat het niet voorkwam. Veel veteranen zullen grote geestelijk pro-

blemen hebben gekend in een tijd waarin die moeilijk te behandelen waren en waarin daar weinig aandacht voor was. Indië bleef een rol spelen in hun hoofd en in hun hart.

In Nederland ontstond langzamerhand het besef dat er iets voor de oud-militairen gedaan moest worden en toen koning Willem III, de kleinzoon van de koning die de exploitatie van Indië in gang had gezet, zijn landgoed Bronbeek²⁵ in Arnhem aan de Nederlandse Staat schonk, ontstond hiervoor een goede mogelijkheid. Oud-militairen vonden hier een mooie huisvesting en verzorging op hun oude dag. Bronbeek is een herinneringscentrum aan de tijd in Nederlands-Indië én een tehuis voor oud-militairen.

Het einde van het Werfdepot in Harderwijk

Op het einde van de negentiende eeuw begonnen de nadelen van de het Koloniale Werfdepot in Harderwijk langzamerhand zwaarder te wegen dan de voordelen, hoewel er nog steeds geld in de gemeentekas vloeiende. Middenstanders als bakkers, slaggers en andere leveranciers vonden in het Werfdepot nog steeds een grote klant. Maar de gemeentelijke accijnzen op alcohol en sterke drank waren grotendeels afgeschaft en tegen het einde van de Atjeh-oorlog liep ook het aantal rekruten terug. Dat had weer te maken met het verminderen van het te verstrekken handgeld van 300 naar 200 gulden. Harderwijk worstelde ook met haar imago en de grotendeels christelijke bevolking had weinig sympathie voor de koloniale. Zij kreeg in 1894 met het weekblad 'De Harderwijker' een eigen orgaan dat zich richtte op het behoudende deel van de bevolking. Door de uitbreiding van het kiesrecht, in 1887, konden steeds meer inwoners van Nederland invloed uitoefenen op de landelijke en lokale politiek. In Harderwijk kreeg de christelijke bevolking hierdoor steeds meer invloed op het beleid.²⁶

Burgemeester Kempers
Bron: De geschiedenis van Harderwijk

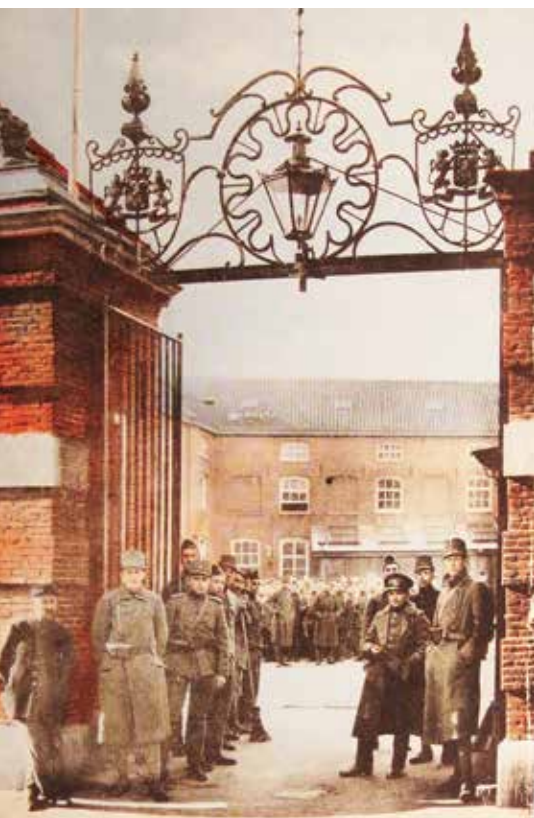
Toen in 1903 ook de liberale burgemeester C.A. Elias werd vervangen door burgemeester Kempers kwam het einde van het Werfdepot snel in zicht. Kempers, Atjeh-veteraan en geheelonthouder, zette zich van het begin van zijn ambtsperiode in voor de komst van één of twee infanteriebataljons in plaats van het Koloniale Werfdepot, wiens samenstelling hij uit Indië maar al te goed kende. In 1906 echter verklaarde het gemeentebestuur zich nog unaniem voor het behoud van het Werfdepot, bang om 'de kip met de gouden eieren' te verliezen. Burgemeester Kempers nam echter afstand van het gemeenteraadsbesluit omdat, zo schreef hij, "het stille uitgestorven stadje Harderwijk geen enkel voordeel zou hebben aan de binnenkomst van het krijgsvolk dat op het Werfdepot zou afkomen". Hij kreeg steun in de Tweede Kamer die koos voor een afgeslankt Koloniaal Werfdepot als afdeling van de Koloniale Reserve in Nijmegen. Het Werfdepot ging dus verhuizen. Ter compensatie zou Harderwijk zijn vast garnizoen krijgen, een mooie overwinning voor de christelijke politiek en burgemeester Kempers.

Zodoende vertrokken in april 1909 160 personen, staf en burgerpersoneel, van Harderwijk naar Nijmegen²⁷. Het laatste detachement koloniale militairen vertrok op zaterdag 17 april aan boord van het schip Koning Willem I. In ruil daarvoor kreeg Harderwijk zijn vaste garnizoen in de vorm van 2 infanterieregimenten als onderdeel van de 4de divisie. Er kwam een andere kazerne: 'de Nieuwe Kazerne' in plaats van het oude depot aan de Smeepoortstraat. Harderwijk kon een roerige periode afsluiten, waarin rond de 150.000 soldaten het stadje gepasseerd waren op weg naar een onzekere toekomst. De stad Harderwijk kon langzamerhand zijn naam weer zuiveren en de schande van kroegen en bordelen achter zich laten, hoewel de naam 'Gootgat van Europa' nog lang in het nationale geheugen bleef hangen. Pas toen vanaf 1914 tot 1918 het Belgenkamp een plaats kreeg in Harderwijk kon het zijn geschonden imago weer enigszins herstellen. Inmiddels weten er nog maar weinig mensen van het Werfdepot, wat haar functie was en dat het voor heel veel koloniale hun opstapje was voor hun grote avontuur in Indië dat ooit begon in Harderwijk.

Sporen van het KNIL

Wie in Harderwijk rondloopt, kan nog veel sporen van het militaire verleden en het Koloniale Werfdepot vinden. In de eerste plaats is er natuurlijk de voormalige kazerne zelf, in de Smeepoortstraat, met het prachtige door de bevolking geschonken hekwerk. Vlakbij de kazerne, op het Kloosterplein, staat de gerestaureerde Catharinakapel die in het verleden dienst deed als bakkerij en opslagruimte. In de Straat van Sevenhuysen is het pesthuis, vroeger gebruikt als quarantainruimte voor besmettelijk ziekten en inmiddels in gebruik als woning. In de snijkamer in de Hortus, waar ooit geslachtszieke vrouwen werden verpleegd, is nu nog het Marius van Dokkummuseum gevestigd. Sterrenrestaurant Basiliek op de Vischmarkt herinnert nog aan de infirmerie en het Militair Hospitaal dat er ooit stond.

Het station, ooit vertrekplaats van duizenden rekruten, is nu omgebouwd; er is niet veel meer te herkennen van het oude gebouw.

Gelukkig zijn uiteindelijk de hevige koloniale oorlogen in Indië in 1950 tot een einde gekomen. Na vertrek van het Werfdepot naar Nijmegen is er nog (te) veel bloed gevloeid. Het Koninklijk Nederlands-Indische Leger is tenslotte in 1950 opgeheven, vooral tot verdriet van veel Molukse soldaten die met hun gezinnen naar Nederland zijn uitgeweken. Deze Molukse landgenoten vormen het nog levende bewijs van de langdurige strijd in Indië en de inzet van hun vaders en grootvaders voor Nederland. En dat is iets wat we niet mogen vergeten.

Toen in 1949/1950 veel Indische Nederlanders repatrieerden, waren onder hen ook oudgedienden van het KNIL. Een aantal van hen werden in de Harderwijkse kazernes tewerkgesteld. De cirkel was rond!

*Kazernepoort Smeepoortstraat,
Monumentengids Harderwijk, 2005
Bron: Monumentengids Harderwijk, Gelders Genootschap*

Noten

- 1- *Uit 'Mijn stad', Theo Bakker, Pressbaker Harderwijk, 2015*
- 2- *Harderwijk als militaire stad, Sectie militaire geschiedenis Koninklijke Landmacht, De Haag, 1994*
- 3- *Kroniek van Harderwijk, jaar 1819, uitgave Herderewich*
- 4- *Volk voor Indië, Martin Bossenbroek, Van Soeren & Co, Amsterdam.*
- 5- *De Kolonieman, 1780 – 1844, Volksverheffer in naam van de koning, Angeline Sens, Balans, 2019*
- 6- *Historisch jaarboek 1990 Herderewich, Werving voor het leger in Oost-Indië*
- 7- *Historisch Jaarboek 1990 Herderewich, Uit den Atjeh-tijd*
- 8- *Informatie van Rimbaud komt van Wikipedia, online encyclopedie op Internet*
- 9- *Monumentengids Harderwijk, Gelders Genootschap*
- 10- *Vittepraetje 2011, N.C.R. de Jong, Tabaksfabriek De Olifant*
- 11- *Vittepraetje 1983, W. Holtrop, Het voormalig militair hospitaal te Harderwijk*
- 12- *Harderwijk als militaire stad, M. Elands, 1994*
- 13- *Geschiedenis van Harderwijk, Boom, Amsterdam, 1998, diverse auteurs*
- 14- *Van Holland naar Indië, M. Bossenbroek, Amsterdam, 1986*
- 15- *Uit Indische letteren, tijdschrift van de werkgroep Indische Letterkunde (naar een feuilleton uit de Bataafse Courant, 1820)*
- 16- *Verzamelde romans en verhalen, Lin Scholte, Stichting Tong Tong, Den Haag*
- 17- *Koloniale oorlogen in Indonesië, Piet Hagen, Arbeiderspers, 2018*
- 18- <https://historiek.net/multatuli-schrijver-max-havelaar/6226/>
- 19- *Zwarte Hollanders, Ineke van Kessel, KIT, Amsterdam, 2015*
- 20- *Oud Veluwsche Verhalen, H.M. Herzog, feuilleton in de Harderwijker Courant*
- 21- *Mijn stad, Theo Bakker, Pressbaker Harderwijk, 2015*
- 22- *Krijgsgeweld en kolonie, Boom, Nederlands Instituut voor militaire historie, Amsterdam, 2021*
- 23- *Vittepraetje 1990, Piet Stellingwerf, Prostitutie in Harderwijk*
- 24- *Het mysterie van de verdwenen bordelen, M. Bossenbroek & J. Kompagnie, 1998*
- 25- *Bronbeek, Tempo Doeloe der Liefdadigheid, Willem Bevaart, Matrijs 1998*
- 26- *Geschiedenis van Harderwijk, Boom, Amsterdam, 1998, diverse auteurs*
- 27- *Het vergeten korps, Clemens Verhoeven, Nijmegen, 2012*

Bibliografie

1. *Oud Veluwsche Verhalen, verzameld door H.M. Herzog, Harderwijk, 1989*
2. *Bij de les. Schoolplaten van Nederlands-Indië, Hella S. Haasse, Contact Amsterdam, 2004*
3. *Bronbeek, Tempo Doeloe der liefdadigheid, Willem Bevaart, Matrijs Utrecht, 1998*
4. *De Kolonieman, Angelie Sens, Balans Amsterdam, 2019*
5. *De Njai, het concubinaat in Nederlands-Indië, Reggie Baay, Polak en Van Gennip, Amsterdam, 2008*
6. *De weg naar het paradijs, Cees Fasseur, Bert Bakker Amsterdam, 1995*
7. *Een eervol bestaan, Vilian van de Loo, Prometheus Amsterdam, 2022*
8. *Geschiedenis van Harderwijk, diverse auteurs, Boom Amsterdam, 1998*
9. *Harderwijk als militaire stad. Sectie militaire geschiedenis. Koninklijke Landmacht, Martin Elands, Den Haag, 1994*
10. *Het mysterie van de verdwenen bordelen, M. Bossenbroek & J. Kompagnie, Bert Bakker Amsterdam, 1998*
11. *Het vergeten korps, Clemens Verhoeven, Vantilt Nijmegen, 2012*
12. *Nieuwsbrief sporen van slavernij, Mijn Gelderland*
13. *Hoe de Indische Nederlanders naar Harderwijk kwamen, Theo Bakker, Pressbaker Harderwijk, 2012*
14. *Historisch Jaarboek 1990, Herderewich*
15. *Indische letteren, tijdschrift van de werkgroep Indische Letterkunde (Bataafse Courant 1820)*
16. *Koloniale oorlogen in Indonesië, Piet Hagen, Arbeiderspers Amsterdam, 2018*
17. *Kroniek van Harderwijk, uitgave Oudheidkundige Vereniging Herderewich*
18. *Mijn stad, Theo Bakker, Pressbaker Harderwijk, 2015*
19. *Monumentengids Harderwijk, Gelders Genootschap, 2005*
20. *Van Holland naar Indië, Martin Bossenbroek, De Bataafse Leeuw Amsterdam, 1986*
21. *Verzamelde romans en verhalen, Lin Scholte, Stichting Tong Tong, Den Haag*
22. *Vittepraetje 1983, nrs. 3 en 4, Oudheidkundige vereniging Herderewich*
23. *Vittepraetje 1984, nr. 2, Oudheidkundige vereniging Herderewich*
24. *Vittepraetje 2011, nr. 2, Oudheidkundige vereniging Herderewich*
25. *Volk voor Indië, Martin Bossenbroek, Van Soeren & Co Amsterdam, 1992*
26. *Zwarte Hollanders, Ineke van Kessel, KIT Amsterdam, 2015*

Kroniek van Harderwijk 2025

Januari

1 JANUARI

Het aantal inwoners in de gemeente Harderwijk is met 13.752 inwoners toegenomen van 36.909 inwoners in 1995 tot 50.661 inwoners in 2026 (dat is een zeer grote groei van 37%). Gemeente Harderwijk heeft een totale oppervlakte van 4.827 hectare, waarvan 3.892 hectare land en 935 hectare water (honderd hectare is één vierkante kilometer, 1 km²).

2 JANUARI

Bij de gemeentelijke projecten Kranenburg-Noord en Nieuw Weiburg en daarnaast bij de projecten Welkoop en Melis Stokelaan 93 wordt een stikstofprobleem voorzien. Per project wordt gewerkt aan mogelijke oplossingen. Bij de projecten Waterfront en Harderweide is de vergunningsfase reeds geweest en is stikstof geen probleem.

4 JANUARI

Burgemeester Joon spreekt via een open brief in de Harderwijker Courant de inwoners toe. Hij roept op tot een luisterend oor en wederzijds begrip. "Verschillen van mening mogen ons niet verdelen".

7 JANUARI

Vluchtelingen uit Oekraïne betalen in Harderwijk voortaan alleen een eigen bijdrage indien zij voor hun werk meer dan 115% van het bijstandsminimum ontvangen. De eigen bijdrage geldt alleen voor hen die verblijven in de gemeentelijke opvang.

10 JANUARI

Dolfinarium Harderwijk moet de onlangs toegekende Michelinster weer inleveren. Michelin heeft besloten om alle dolfinaria en waterparkshows met dieren in gevangenschap uit hun aanbevelingen te schrappen.

Dolfinarium moet de Michelinster weer inleveren

11 JANUARI

Korfbalvereniging Unitas stelt een commercieel manager aan nu zij subsidie heeft gekregen vanuit het NOC*NSF. Voorwaarde bij het aanvragen is dat de korfbalclub uitkomt op het hoogste niveau, de Korfbal League 1. In maart verslaat Unitas landskampioen PKC.

12 JANUARI

In grote delen van Harderwijk komt er 's morgens geen water uit de kraan. Het probleem wordt veroorzaakt door een leidingbreuk. In het zuidelijke deel van Stadsweiden lopen straten onder water. Na enkele uren is de breuk hersteld.

17 JANUARI

De Raad van State moet een dwangsom van maximaal € 60.000,= voor camping De Konijnenberg schorsen. Dat eist de advocaat van de camping. De dwangsom is opgelegd vanwege verboden permanente bewoning. Later in het jaar wordt bekend dat de dwangsom gehandhaafd blijft.

Camping De Konijnenberg krijgt een dwangsom

18 JANUARI

Na jaren van veranderingen in het afvalbeleid kiest de gemeente voor nascheiding. Dit wil zeggen dat het PMD-afval bij het restafval mag en achteraf gescheiden en gerecycled wordt door de afvalverwerker.

24 JANUARI

Op een eendenboerderij in Hierden zijn misstanden blootgelegd door Animal Rights. Zij hebben met drones het vang- en laadproces van eenden in beeld gebracht, zonder dat het bedrijf ervan af wist. Politiek Harderwijk vraagt zich af hoe het komt dat het college van B&W niet op de hoogte is gebracht door de Omgevingsdienst Veluwe.

25 JANUARI

In het Stadsmuseum is een maand lang een expositie te zien over de vergeten watersnoodramp in 1825. In de nacht van 3 op 4 februari wordt Nederland geteisterd door een noordwesterstorm. Op de Noord-Veluwe kost de storm 29 levens. Straten lopen onder en het water staat in Harderwijk wel tot een meter hoog.

De vergeten watersnoodramp te zien in het Stadsmuseum. Bron: Stadsmuseum Harderwijk

30 JANUARI

Harderwijk heeft het predicaat 'dementievriendelijke gemeente' uitgereikt gekregen door Alzheimer Nederland. Gemeenten die zich inzetten om mensen met dementie en hun mantelzorgers zo lang mogelijk mee te laten doen in de samenleving kunnen dit predicaat krijgen.

31 JANUARI

De witgoedregeling die door het college van B&W in het leven is geroepen blijkt in de praktijk zeer succesvol. Mensen met een laag inkomen kunnen energiezuinige producten aanschaffen en de oude energielurende apparatuur inleveren.

31 JANUARI

De inspectie Gezondheidszorg en Jeugd heeft Sonnevancq op de vingers getikt. Hoewel veel goed gaat in het centrum moet Zorgorganisatie Noordwest-Veluwe zorgen voor een veiliger werkklimaat.

Marijn Brandsen, de nieuwe stadsdichter.
Bron: Gemeente Harderwijk

Februari

1 FEBRUARI

Drie teams van de B-selectie van gymnastiekvereniging Olympia Harderwijk doen mee aan de tweede en laatste plaatsingswedstrijd van het turnseizoen in Wezep. De teams winnen goud en zilver.

2 FEBRUARI

Marijn Brandsen is de nieuwe stadsdichter. Hij volgt Timo Verbeek op. Marijn is in het dagelijks leven communicatiemedewerker bij Meerinzicht.

5 FEBRUARI

Het vervangen van de geluidsschermen langs de A28 ter hoogte van Tweelingstad/Veldkamp loopt vertraging op. Onder meer moet een nieuwe stikstofberekening worden uitgevoerd. De verwachting is dat de aannemer pas in het tweede kwartaal van 2027 kan starten met de plaatsing van de nieuwe schermen.

5 FEBRUARI

Zes sporters uit de gemeente Harderwijk zijn tijdens de Sporthuldiging in het zonnetje gezet. Zij krijgen de Harderwijkse Sportpenning uit handen van Marcel Companjen, wethouder Sport. Volleybal Vereniging Harderwijk Dames 1 ontvangt de titel Bijzondere sportprestatie van 2024.

7 FEBRUARI

Volgens de lokale Werkgroep Toegankelijkheid doet Harderwijk het niet goed op het gebied van toegankelijkheid. Stoepen zijn te smal, paden worden geblokkeerd, bestrating is slecht.

8 FEBRUARI

De gemeente investeert de komende vijftien jaar 82 miljoen euro in de huisvesting van basisscholen. Er komen verhuizingen, uitbreidingen en renovaties.

11 FEBRUARI

De provincie Gelderland mag wolven die rondlopen in het noorden van de Veluwe niet opzettelijk verstoren met een paintballgeweer.

11 FEBRUARI

De gemeente blijft elektrische treintjes inzetten om toeristen te vervoeren van P8 naar de Boulevard. Onderzocht wordt of er ook bootjes kunnen gaan varen.

11 FEBRUARI

Hoewel de financiering nog niet helemaal rond is, wordt er toch begonnen met de uitbreidingswerkzaamheden van dierencentrum De Ark. De uitbreiding is nodig om alle op te vangen dieren een plek te geven.

13 FEBRUARI

Ziekenhuis St Jansdal zet samen met welzijnsorganisaties en gemeenten binnen GezondVeluwe in op brede ondersteuning bij leefstijl en welzijn. Het gezamenlijke verwijzingsloket 'Veluwe Gezond' is deze week symbolisch geopend.

14 FEBRUARI

De gemeenten Harderwijk en Ermelo zijn in beeld voor de plaatsing van een kleine

kernreactor. Dat blijkt uit een locatieonderzoek van het Gelders college van Gedeputeerde Staten. Deze uitkomst komt voor de colleges van B&W van beide gemeenten als een volslagen verrassing. Zij zijn niet vooraf geïnformeerd.

15 FEBRUARI

Vandaag hebben ouders voor bijna honderd baby's een geboortebos geplant.

Het geboortebos aan de Bijlaardsweg

Elke boom heeft een nummer, zodat ouders en kinderen weten waar hun boom staat. Het geboortebos ligt tussen Hierden en Frankrijk aan de Bijlaardsweg in Harderwijk.

Harderwijk is in beeld voor plaatsing van kerncentrale

17 FEBRUARI

Molen De Hoop verkeert in acuut gevaar; de wieken en de kap van de molen zijn er slecht aan toe. Aalscholvers en hun uitwerpselen zijn de voornaamste oorzaak. De situatie is zo ernstig dat de Inspectie heeft geconstateerd dat deze niet meer veilig zijn en direct vervangen moeten worden.

Molen De Hoop krijgt nieuw dak en nieuwe wieken

19 FEBRUARI

Voor de afronding van de geluidswerende voorziening langs de Groene Zoomweg wordt door het college van B&W een krediet van € 102.400,= uitgetrokken.

20 FEBRUARI

De markt heet nu De Markt. Dit is de officiële naam, compleet met een nieuw logo. Dit geeft meer duidelijkheid voor de bezoekers: Harderwijk Live, Koningsdag en de preuverieën vallen voortaan onder deze gezamenlijke vlag.

21 FEBRUARI

Een hoogdrachtige Shetlandpony en een jonge hengst zijn vannacht door waarschijnlijk drie wolven gedood. Twee andere Shetlanders werden gewond achtergelaten. De rest van de kudde is direct weggehaald.

24 FEBRUARI

De toeristenbelasting stijgt in 2025 met ruim 26 % en komt uit op € 3,= per persoon per nacht.

28 FEBRUARI

Het streektaalmagazine Wiesneus, om kinderen spelenderwijs kennis te laten maken met de Nedersaksische streektaal, wordt al een paar jaar verspreid op Veluwse basisscholen. In een Wiesneusles leren kinderen van groep 5 en 6 meer over de Veluwse streektaal en regionale identiteit.

Maart

5 MAART

Het Gelders Genootschap voert in opdracht van de gemeente een inventarisatie uit van waardevolle objecten en complexen uit de periode 1965-1990. Deze zogenaamde Post 65-periode is van groot belang voor het huidige aanzicht van Harderwijk. De inventarisatie van panden en objecten ligt nu bij de gemeente ter beoordeling of ze in aanmerking komen voor de status van gemeentelijk monument of beeldbepalend object.

Het Huis van de Stad, voorbeeld van een Post 65-pand

7 MAART

De bouw van een nieuw theater in Harderwijk is van de baan omdat de kosten te hoog zijn. Gekozen wordt voor een onderzoek naar drie mogelijke locaties voor een goede theatervoorziening met rond de zeshonderd zitplaatsen. Het gaat om de huidige locatie van het theater Het Garnizoen in het Bouw & Infrapark, de Plantagekerk en het Christelijk College Nassau Veluwe.

13 MAART

Harderwijk krijgt een integraal Kind en Expertise Centrum. Hierin wordt het huidige onderwijs van De Springplank ondergebracht en krijgen ook de leerlingen uit Harderwijk een plek die nu nog onderwijs genieten op de Verschoorschool in Nunspeet.

15 MAART

Het herinneringscentrum Noordwest-Veluwe, gevestigd in de Watertoren, opent officieel de deuren. Het centrum is ontstaan vanuit Stichting Behoud Oorlogsherinneringen. Pieter Trap: "Naast de interviews houden we ons bezig met het verzamelen van voorwerpen."

Opening van het herinneringscentrum Noordwest-Veluwe

17 MAART

Er komen drie windmolens in Harderwijk. De enige geschikte plek is bedrijventerrein Lorentz. De gemeente blaast het omstreden windmolenplan nieuw leven in. De bezwaren van omwonenden worden niet erkend.

19 MAART

Tijdens de boomfeestdag planten 350 leerlingen van basisscholen 175 bomen op een perceel natuurontwikkeling achter bedrijventerrein Lorentz II en III.

Boomplantdag 2025. Bron: Gemeente Harderwijk

19 MAART

Bakkerij Van Laar aan de Bruggestraat bestaat 100 jaar. Ter ere van het jubileum bakt Albert van Laar ouderwetse spijskoekjes en staat de vitrine vol oude foto's.

Bakkerij Van Laar bestaat 100 jaar

23 MAART

De gemeente Harderwijk is, in samenwerking met energiecoöperatie Endura en de stichting voor natuur- en duurzaamheidseducatie 'De Hortus', gestart met een eigen duurzaamheidloket onder de titel Duurzaamheidloket 'Duurzaam in Harderwijk'.

25 MAART

De gemeente Harderwijk ondertekent de intentieovereenkomst 'Hart van Hierden'. Gestreefd wordt naar een multifunctionele ontwikkeling van het dorps hart. Naast de gemeente zijn ook de buurtvereniging Hierden, de Hervormde kerk, zorggroep Noordwest-Veluwe, Careander, de stichting VCO (basisschool De Parel), de Spar Hierden, D. van den Brink, ZorgDat, Omnia Wonen en Medicamus betrokken.

'Hart van Hierden'. Bron: Gemeente Harderwijk

26 MAART

Het gebied De Wijde Wellen krijgt een openbaar toilet in de groenstrook ter hoogte van de vlonder. Het is bedoeld voor vrouwen, kinderen en rolstoelgebruikers en is dag en nacht geopend. Aan de buitenzijde komen twee urinoirs om het wildplassen tegen te gaan.

26 MAART

Bewoners van sociale huurwoningen zien hun huur dit jaar met 4,5% stijgen. Dit leidt tot onrust en kritiek. De Woonbond vreest dat veel huurders in financiële problemen komen. De corporaties hebben het geld nodig voor bouw en renovatie, aldus directeur Peter Toonen.

29 MAART

Het college van B&W wil over een paar jaar de binnenstad vrijwel geheel autovrij maken. Parkeren in het stadshart verdwijnt dan volledig, ook voor bewoners. Ondernemers vrezen verlies van omzet omdat klanten niet meer bij hun zaak kunnen komen. Er komen pollers die op gezette tijden omhoog gaan.

31 MAART

Het schoolvoetbaltoernooi is al 73 jaar een begrip in Harderwijk. Dit jaar nemen 1500 basisschoolleerlingen hieraan deel op het sportpark van VVOG.

April

7 APRIL

Gezien de noodzaak te bezuinigen heeft het college besloten te stoppen met Het Stads idee. Dat levert een besparing op van € 48.000,=. Voor de toekomstige boomfeestweek zijn sponsors gevonden. Een andere bezuiniging is het terugbrengen van de veiligheidscontrole van speeltoestellen tot één keer per jaar.

7 APRIL

De spitstreinen tussen Harderwijk en Amersfoort en omgekeerd rijden weer. De beoogde keerlus gaat 145 miljoen euro kosten. In november wordt bekend dat het Rijk subsidie verleent voor dit project.

14 APRIL

De gemeente heeft de regeling vastgesteld die duidelijkheid moet geven over de ligplaatsen voor schepen, het vergunningstelsel en het verdeelsysteem. Doel van deze Havenregeling is duidelijkheid te creëren voor het regulier gebruik, aan- en afmeren, innemen van een ligplaats en het beheer en de veiligheid in de havens.

17 APRIL

Wethouder Wilco Mazier en Matty Moggré van de stichting Joods Erfgoed Harderwijk onthullen een object dat herinnert aan het Joodse leven in Harderwijk en de gebeurtenissen van de Tweede Wereldoorlog. Het object staat op de hoek van de Smee-poortstraat en de Vitringasingel.

Herinneringsbord aan het Joodse leven en de Tweede Wereldoorlog

18 APRIL

In het Stadmuseum opent de expositie 'Bijzondere Banden – Harderwijk 80 Jaar Bevrijd'. Dit gebeurt in aanwezigheid van leden van het Canadese regiment Lord Strathcona's Horse. Dit regiment bevrijdde 80 jaar geleden onze stad.

19 APRIL

De buurtbus lijn 513 gaat ook op de zaterdagen rijden. Dit ter verbetering van de busverbinding tussen Tweelingstad - Stadsdennen - binnenstad - ziekenhuis en station.

19 APRIL

De bevrijdingscolonne Noordwest-Veluwe trekt door Putten, Ermelo en Harderwijk.

De bevrijdingscolonne vanwege 80 jaar bevrijding

Deze colonne van historische militaire voertuigen markeert de bevrijding van de regio 80 jaar geleden. De colonne is onderdeel van de herdenkingen en vieringen rond 80 jaar vrijheid.

20 APRIL

Woningcorporatie Uwoon, de gemeente, Slokker Vastgoed en ontwikkelaar BPD zetten symbolisch de eerste schop in de grond voor de bouw van 67 nieuwe sociale huurwoningen in het gebied Harderweide. Er komen behalve sociale huurwoningen ook betaalbare koopwoningen en woningen in de vrije sector.

25 APRIL

Slager Henry van de Beek zet een punt achter zijn ambachtelijke slagerij. Hij heeft geen opvolging. Het pand aan de Grote Poortstraat is verkocht, er komen appartementen in. Henry en zoon Max gaan zich nu richten op het jagen en wildevenementen.

Slagerij Van Beek stopt ermee

25 APRIL

Tijdens de jaarlijkse lintjesregen zijn veertien koninklijke onderscheidingen uitgereikt. Dertien inwoners zijn benoemd tot Lid in de Orde van Oranje Nassau; Maarten van Panhuis is benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje Nassau.

De jaarlijkse lintjesregen. Bron: Gemeente Harderwijk

28 APRIL

Het Visserskoor De Aalzers bestaat dit jaar veertig jaar. Later in het jaar vieren ze dit met een korenfestival en gastoptredens in o.a. zorgcentra.

30 APRIL

De Beweegroute+ wordt officieel in gebruik genomen. Dit is een beweegroute voor senioren in het Brederopark. In totaal worden er in samenwerking met Atletiekvereniging Athlos zes beweegroutes gerealiseerd van +/- 5 km.

30 APRIL

Voortaan is het niet meer Strand Horst of Strand Nulde maar Veluwe aan Zee Noord en Zuid. De naamsverandering heeft te maken met een volledige herinrichting van het recreatiegebied tussen de A28 en de randmeren. In mei wordt het gebied officieel geopend.

Veluwe aan Zee Noord en Zuid

Mei

4 MEI

Het bevrijdingsvuur komt aan in Harderwijk. Lopers van Athlos liepen van Wagingen naar onze stad. Burgemeester Joon steekt vervolgens het vuur aan. Er zijn allerlei evenementen waarmee Harderwijk tachtig jaar bevrijding viert.

6 MEI

Na maanden van financiële problemen zijn de wijkcentra De Roef en De Kiekmure uit de rode cijfers. De pilot op het gebied van positieve gezondheid in De Roef begint zijn vruchten af te werpen.

7 MEI

De herontwikkeling van woonzorgcentrum Randmeer met nieuwbouw kan voorlopig niet doorgaan. De Raad van State constateert ernstige gebreken in het bestemmingsplan voor dit project, na bezwaren van een omwonende. Volgens de Raad zijn de parkeerbehoefte en de verkeersgevolgen onduidelijk. De gemeente krijgt twintig weken om die gebreken te herstellen.

Het Morgen College gekozen als nieuwe locatie AZC

21 MEI

De hoogbouw van het huidige Morgen College aan de Sypel is gekozen als nieuwe locatie voor de vervanging van het huidige asielzoekerscentrum aan de Graaf Otto- laan. Het moet vanaf begin 2028 plek gaan bieden aan 350 asielzoekers.

21 MEI

Arshad Hotak (18) en Johannes Floor (38) zijn onderscheiden met de Carnegie Heldenmedaille. Dit voor het redden van Bert Stoffer (72) die in het water van de haven was beland.

Uitreiking Carnegie Heldenmedaille.
Bron: Gemeente Harderwijk

28 MEI

Het college van B&W geeft eenmalig een subsidie van maximaal € 20.000,- voor de restauratie van de rieten kap en de wieden van molen De Hoop. In juni worden de wieden en het dak weer teruggeplaatst.

Juni

1 JUNI

Zwart-Wit'63 is ook volgend seizoen der-deklasser. De Harderwijkers verliezen op eigen veld met 2-3 van OSS'20. VV Hierden verliest van VV Nunspeet in de halve finale nacompetitie: hiermee gaat de voetbal-club terug naar de tweede klasse. VVOG degradeert voor het eerst sinds 2011 naar de eerste klasse.

2 JUNI

Het leerlingenvervoer verbetert: nu wordt 94% van de leerlingen naar en van school gebracht binnen de daarvoor gestelde termijn. Dat was 79%. Er is een centraal meldpunt gekomen voor klachten en er zijn enkele centrale opstapplaatsen ingesteld. Het belang van een vaste chauffeur wordt erkend.

9 JUNI

De gemeente Harderwijk sluit het jaar 2024 af met een overschot van netto ruim 21 miljoen euro. Maximaal twee miljoen euro kan worden ingezet om het begrotingstekort op de begroting voor 2026 sluitend te krijgen.

12 JUNI

Op het terrein van voormalig bloemenkwekerij Flora Jozina komt geen sociale woningbouw. De ontwikkelaar koopt

Voormalige bloemenkwekerij Flora Jozina

deze voorwaarde af. Naast betaalbare koopwoningen komen er in het gebied 16 koop- of huurhuizen in de vrije sector. In juli zal de gemeenteraad instemmen met de bouw van maximaal 54 woningen.

13 JUNI

Vandaag wordt de negende editie van de Bokkingrace gehouden. Het is een onderdeel van de Aaltjesdagen. Deelnemers varen mee op een van de 26 authentieke botters.

16 JUNI

Lisa Kruger heeft tijdens de Nederlandse Kampioenschappen in Amersfoort driemaal goud, tweemaal zilver en eenmaal brons behaald. De Harderwijkse werd Nederlands kampioene op de 50 meter schoolslag, de 100 meter schoolslag en de 200 meter wisselslag.

23 JUNI

Het onderkomen van Stichting Mensen in Nood 0341 wordt heropend. In drie jaar heeft de stichting een grote metamorfose ondergaan en staat nu volledig op eigen benen.

24 JUNI

De rechter eist dat de pandeigenaar van 'De Oude Bieb' direct helderheid verschaft

Het appartementencomplex 'De Oude Bieb'

over de huurprijzen die hij hanteert. Weigert hij dat, dan riskeert hij een flinke boete. De volgende stap is de eigenaar, stichting Andiamo, te dwingen normale huurprijzen te rekenen.

26 JUNI

In Ons Stadsgezicht in Waterfront Harderwijk zijn twee kunstwerken geplaatst. Een belangrijk moment was de terugplaatsing van het beeld 'De Asbestdelver'. Dit kunstwerk was in 1975 geplaatst ter ere van het veertigjarig bestaan van de asbestfabriek Asbestona. Het tweede kunstwerk is 'De Visch op de Poort', dat symbolisch de historische binnenstad met de nieuwe wijk verbindt.

links: het beeld 'De Asbestdelver' is teruggeplaatst.
Bron: Gerda Jansen
rechts: 'De Visch op de Poort'

26 JUNI

Actiegroep 'Kies NEE tegen AZC de Sypel' overhandigt een 'burgerlijke motie van wantrouwen' aan burgemeester Joon. Het stuk wordt aangeboden namens 283 bewoners die zich zorgen maken over de asielplannen. Ze willen dat de huidige plannen geschrapt worden. Ze plaatsen ook raamborden met de tekst 'Geen AZC hier!'.

30 JUNI

De eerste glasvezelaansluiting op bedrijventerrein Lorentz is een feit. Palingrokerij & Vishandel Dries van den Berg & Zn is als eerste aangesloten op het glasvezelnetwerk. De aansluiting markeert het begin van een toekomstbestendig netwerk voor ondernemers in het gebied.

Juli

1 JULI

In de Catharinakapel wordt Ketj Koti herdacht. Onder de aanwezigen zijn stads- en genoten van Surinaamse, Antilliaanse en Nederlandse afkomst, het burgemeesters-echtpaar en hoge militairen uit Suriname, speciaal voor de plechtigheid naar Harderwijk gekomen.

1 JULI

Acht gemeenten op de Veluwe hebben per 1 juli een nieuwe, gezamenlijke archiefdienst: het Noord-Veluws Archief (NoVA). De gemeenten Elburg, Ermelo, Harderwijk, Nunspeet en Oldebroek en de gemeenten Epe, Hattem en Heerde gaan hun krachten bundelen.

Nova, de nieuwe, gezamenlijke archiefdienst

2 JULI

Uit het gebiedsprogramma Hierden-Dorp blijkt dat bij de zoektocht naar woningbouwlocaties vooral gekeken wordt naar de hogere zandgronden. Deze zijn minder waardevol als agrarische grond en beter waterdoorlatend. Hiermee is de leefomgeving beter bestand tegen klimaatverandering.

3 JULI

Het toekomstige park in het Waterfront krijgt de naam Aaltjespark. Inwoners van Harderwijk konden over de naam stemmen. Het park kan pas worden aangelegd als de bouw van de woningen en van de parkeergarage klaar is. Dat zal waarschijnlijk in 2028 zijn.

12 JULI

Hotel Baars bestaat 150 jaar. In 1875 nam Gerardus Baars hotel Decroix over. Na een verbouwing volgde in 1876 de opening. Het hotel is altijd in handen van de familie Baars gebleven.

Hotel Baars bestaat 150 jaar

27 JULI

Naar aanleiding van ongeregelde heden rondom het asielzoekerscentrum (AZC) aan de Graaf Ottolaan besluit het college onmiddellijk weer straatcoaches in te zetten.

Augustus

4 AUGUSTUS

Drie vrouwen blazen de feministische beweging Dolle Mina in Harderwijk nieuw leven in. "De kern blijft hetzelfde: ongelijkheid aan de kaak stellen en verandering eisen, maar nu ook van gekleurde mensen, LHBTIQ+, mensen met een beperking en andere groepen die buiten de boot vallen." De actievormen zijn divers en passend bij deze tijd: social media speelt een grote rol.

6 AUGUSTUS

De landelijke organisatie SchuldHulpMaatje is nu ook van start gegaan in Harderwijk. De organisatie helpt mensen die schulden hebben met behulp van getrainde vrijwilligers.

15 AUGUSTUS

In de binnentuin van Stadsmuseum Harderwijk vindt voor het eerst de 15

augustus-herdenking plaats. Samen met de gemeente Harderwijk en de Stichting Indische Harderwijkers staan de aanwezigen stil bij het officiële einde van de Tweede Wereldoorlog in het Koninkrijk der Nederlanden en herdenkt men de slachtoffers van de oorlog tegen Japan en de Japanse bezetting van het voormalig Nederlands-Indië.

27 AUGUSTUS

Het college van B&W gaat de 'waardevolle bomenlijst' opnieuw vaststellen. Hierop komen alle bomen te staan met een status als herdenkingsboom of monumentale boom, die 'extra' beschermd zijn.

De eerste 15 augustus-herdenking van einde Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië. Bron: Stadsmuseum Harderwijk

September

5 SEPTEMBER

De gemeente koopt het voormalig Blokperand aan de Donkerstraat 10-14 voor ruim 1,9 miljoen euro. Ze wil het huurklaar maken en dan verhuren. Volgens wethouder Wilco Mazier "gijzelt het voormalige Blokperand de stad".

De gemeente koopt het 'Blokperand'

6 SEPTEMBER

De gemeente trekt vierhonderdduizend euro uit voor de herinrichting van de openbare ruimte Goeman Borgesiuslaan. Hiermee worden de leefbaarheid en de sociale veiligheid vergroot door het verminderen van de parkeeroverlast en van de afvalproblematiek, het stimuleren van

Renovatie van flats aan de Goeman Borgesiuslaan

ontmoeten en bewegen en een gedeelde verantwoordelijkheid voor de openbare ruimte.

13 SEPTEMBER

Tijdens de Open Monumentendagen openen meer dan twintig historische locaties hun deuren. Van het oude Kanton-gerecht tot het Pesthuis, tot de raadszaal in het Oude Stadhuis met zijn zeldzame goudleerbehang. Het thema is dit jaar 'Gebouwd om te blijven'. Het Plantagepark is het decor van het Blij Bietjes Food Festival.

Open Monumentendagen in Hierden

13 SEPTEMBER

Adriaan Sterken wordt onderscheiden met de Harderwijker Speld. Sterken heeft afgelopen veertig jaar veel muzikale activiteiten geïnitieerd en diverse kerkelijke functies bekleed.

Adriaan Sterken ontvangt de Harderwijker Speld.
Bron: Gemeente Harderwijk

16 SEPTEMBER

Basisscholen in Harderwijk en Hierden doen mee aan de campagne 'Lekker Lunchen', thuis en op school. Het initiatief van GA! Harderwijk wil kinderen en gezinnen stimuleren om vaker groente op tafel te zetten tijdens de lunch.

18 SEPTEMBER

De boa's die in dienst zijn van de gemeente Harderwijk hebben meer bevoegdheden gekregen. Daarvoor moesten zij extra training volgen. De boa's mogen onder meer optreden tegen het fietsen door rood of het bellen door fietsers.

19 SEPTEMBER

Aan de Parkweg vinden de Veluwegames 2025 plaats. Deelnemers kunnen dansen, boogschieten, kickboksen, mountainbiken, golfballen slaan, voetballen, korfballen en jeu de boules spelen. Ook kunnen ze VR-sports doen. Deze sportdag is juist ook bedoeld voor inwoners die een kwetsbare gezondheid hebben of mentaal labiel zijn.

24 SEPTEMBER

In de eerste zes maanden van dit jaar zijn 55 verzoeken ingediend bij de gemeente Harderwijk op basis van de Wet open overheid (Woo). De onderwerpen van de verzoeken lopen uiteen van het asielzoekerscentrum, de transformatie van Park Ceintuurbaan, de geluidsschermen langs de A28 en de gewenste windmolens op bedrijventerrein Lorentz.

24 SEPTEMBER

'Mijn School' heet vanaf nu het 'Stadspoord College'. Een nieuwe naam, passend bij alle nieuwe kennis en vaardigheden die de leerlingen leren op school. Tegelijkertijd is de nieuwe winkel geopend.

'Mijn School' heet nu 'Stadspoord College'

30 SEPTEMBER

In de periode van 1 juli 2024 tot 1 juli 2025 zijn er bij de politie 174 meldingen van overlast door alcohol en/of drugs binnen gekomen.

Oktober

11 OKTOBER

Op Coming Out Day wordt op diverse plaatsen stil gestaan bij het moment dat mensen openlijk uitkomen voor hun seksuele geaardheid of genderidentiteit. Bij Grand Café Alleman wordt de regenboogvlag geplaatst door wethouder Martijn Pijnenburg.

11 OKTOBER

De Oude Synagoge is verkocht aan een particulier. De Stichting Joods Erfgoed moet daarom stoppen met haar activiteiten in het pand. De gemeente heeft wel een bod uitgebracht, maar dat was niet hoog genoeg. Veel inwoners betreuren deze ontwikkeling.

18 OKTOBER

Harderwijk start met de allereerste editie van de Hanze Avondturen. De aftrap begint met de Museumnacht, waarbij diverse musea gratis hun deuren openen. Onder andere Stad als Podium, Filmhuis Harderwijk, Anouk Dance Experience en U-Create doen mee.

Start van de Hanze Avondturen met de Museumnacht.
Bron: Stadsmuseum Harderwijk

18 OKTOBER

Vastgoedman Joshua C. is aangehouden op verdenking van fraude. Hij is de hoofdrolspeler in de langdurige conflicten rondom de appartementen in 'De Oude Bieb'.

20 OKTOBER

De gemeenteraad gaat akkoord met een proef om te komen tot emissieloos bouwen in het gebied Kranenburg-Noord. De pilot heeft betrekking op het voormalig stafgebouw van het Opleidingscentrum Infanterie. In de plannen wordt het gebouw getransformeerd naar casco-appartementen in het betaalbare segment. De wijk zal autovrij worden.

22 OKTOBER

Het college van B&W geeft aan dat ze op de hoogte is van de vervuiling van de binnenstad. Gewezen wordt op de zorgplicht die ondernemers hebben om vrijgekomen rommel op te ruimen in het uitgaansgebied. Het college vindt dat er voldoende geveegd wordt op zowel werkdagen als in het weekend.

25 OKTOBER

Door tussenkomst van de Nationale Ombudsman krijgen zes inwoners van het Waterfront toch nog een ligplaats voor

Toch nog aanlegsteigers voor bewoners Waterfront

hun boot toegewezen voor hun huis. Het verdeelsysteem van 'wie het eerst komt, wie het eerst maalt' was eerder vervangen door loting. De bewoners zijn nooit goed geïnformeerd over deze wijziging.

28 OKTOBER

De basisscholen trekken zich terug uit de organisatie van de Avondvierdaagse. Ze kunnen niet langer de (juridische) eindverantwoordelijkheid dragen. De organisatie van de Avondvierdaagse gaat nu werkgroepen oprichten om het evenement te organiseren. De kinderen zullen niet langer in schoolshirts lopen onder de schoolvlag.

November

4 NOVEMBER

Verspreid over de stad zijn 18 Zwaai-stenen aangebracht; een geschenk van Stichting Present Harderwijk. De stoeptegels moeten voorbijgangers aanmoedigen om elkaar op straat te groeten of om iemand die vaak thuis zit te gaan bezoeken.

Stichting Present schenkt 18 zwaai-stenen

8 NOVEMBER

Het woonpark Hierden opent officieel. Het park is in 2021 aangekocht door de gemeente. Er staan 30 woningen waarvan er 26 bestemd zijn voor beschermd wonen. Zo voldoet de gemeente aan de wettelijke opvangplicht rond beschermd wonen.

10 NOVEMBER

Zes dagen lang verandert Harderwijk in een bruisend centrum van kunst, ontmoeting en diversiteit. Tot en met zaterdag 15 november vindt het allereerste Festival Fluïde plaats: een veelzijdig programma vol theater, muziek, film, lezingen, workshops en flamboyante dragshows.

Sytze Bouma tijdens het Festival Fluïde.
Bron: Jurjen Bolsenbroek

12 NOVEMBER

Aan de Nassaulaan wordt de Buurtkamer Het Tinnehuusje geopend. Het is bedoeld als ontmoetingsplek voor wijkbewoners. De initiatiefnemers voor Het Tinnehuusje zijn Stichting Ontmoeting en ZorgDat.

14 NOVEMBER

De gemeenteraad stemt unaniem in met de begroting 2027-2029. De subsidie voor Endura blijft bestaan en de bezuiniging op de watertappunten gaat niet door.

15 NOVEMBER

Kunst Na Arbeid viert haar 80-jarig bestaan met een spetterend Prachtig Tachtig Festival. Tijdens dit festival reikt burgemeester Joon het Jeugdlintje uit aan Daniël Timmer.

Uitreiking van het Jeugdlintje aan Daniël Timmer

19 NOVEMBER

De MDL Fonds WC Wijzer brengt de openbare toiletten in kaart. De provincie Gelderland krijgt een dikke onvoldoende als het gaat om de kwaliteit, kwantiteit en toegankelijkheid van openbare toiletten. Harderwijk doet het iets minder slecht. De in totaal 19 toiletten bezorgen Harderwijk een 19^e plek op de provinciale lijst.

24 NOVEMBER

De HK61 is terug in Harderwijk. De punter uit 1939 is symbolisch overhandigd aan de Botterstichting. Het is de wens van de

eigenaar dat de punter actief wordt ingezet om jongeren les te geven en ze er zelf mee te laten zeilen.

December

1 DECEMBER

In Hierden is vogelgriep vastgesteld op een vermeerderingsbedrijf voor eenden. Om verspreiding van het virus te voorkomen, worden de circa 10.000 dieren op de locatie geruimd door de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA).

4 DECEMBER

Wethouder Maarten Reckman overhandigt de Gouden Appelkaart aan Gerwin Tromp. Gerwin is al jaren een drijvende kracht achter sociale en culturele initiatieven in de stad.

9 DECEMBER

Vandaag is Toon, een platform dat muziekdocenten, muzikanten en leerlingen samenbrengt, officieel gelanceerd. Het initiatief moet het versnipperde muziek-aanbod in de regio beter zichtbaar maken en de verbinding tussen aanbieders versterken.

10 DECEMBER

De ondernemers in de binnenstad en aan de boulevard van Harderwijk hebben een Bedrijven Investerings Zone (BIZ) opgericht. Het gezamenlijke doel: een binnenstad die bruist, aantrekkelijk is voor bezoekers en waar ondernemers optimaal kunnen floreren. De gemeente ondersteunt het initiatief met subsidie.

14 DECEMBER

De gemeente ontvangt een cheque van € 880.000,= uit handen van gedeputeerde Drenth voor de realisatie van de tweede fase van de ontvangstlocatie Veluwe Poort. De ontvangstlocatie heeft tot doel de economie te versterken, maar ook de natuur te ontzien en daarmee beter te beschermen.

24 DECEMBER

Ladies' Circle Noordwest-Veluwe is in Harderwijk het initiatief 'Sterker dan je denkt' gestart. Daarmee wil de serviceclub de veiligheid en weerbaarheid van meiden tussen de 12 en 18 jaar vergroten. Het samenwerkingsprogramma tussen scholen, sportscholen, serviceclubs, de gemeente Harderwijk en betrokken inwoners kwam van de grond n.a.v. de dood van Lisa in Amsterdam.

27 DECEMBER

De kans een huurwoning toegewezen te krijgen in de gemeenten op de Noord-Veluwe is opnieuw verder gedaald. De gemiddelde inschrijftijd is nu 14,3 jaar.

27 DECEMBER

Het Stedsmuseum krijgt van een particulier een diploma uit 1676. Het is van Adrianus van der Hoeve, afgestudeerd als jurist aan de universiteit van Harderwijk. In totaal heeft het Stedsmuseum nu vier perkamenten diploma's in huis.

Het Stedsmuseum Harderwijk ontvangt diploma uit 1676. Bron: de Stentor

28 DECEMBER

De gemeente Harderwijk richt, samen met Ermelo en Zeewolde, een Klant Expertise Centrum (KEC) in. Men verwacht de klantcontacten sneller en efficiënter af te kunnen handelen.

